

HERCZEG ÁKOS

Egy irodalmi vezérszerep genealógiája

ADY ÚTJA AZ *ÚJ VERSEK*IG ÉS *A HOLNAP* ANTOLÓGIÁIG

Adynak a modernség korszakfordulójában betöltött szerepe mai napig olyan területe az irodalomkutatásnak, amelynek vonatkozásában, úgy tűnik, szilárdan tartja magát a köztudatban élő elképzelés, hogy voltaképp e szerzőhöz köthető a periódus nyelvi-esztétikai természetű (hazai) lírafordulata. A dilemma természetesen nem is a kitüntetett szerep jogossága körül forog – s ebben konszenzus látszik az Ady fogadtatástörténetét monitorozó korábbi és néhány éve megjelent tanulmányok között: ő valóban első számú katalizátora és organizátora volt a későromantikus költészeti gyakorlat fokozatos meghaladását célzó törekvéseknek. Sokkal inkább az a kérdés, vajon kellően tisztázott-e az öröklött előfeltevések megalapozottsága. Ennek megfogalmazását pedig nem pusztán a történeti korrektség teszi megkerülhetetlenné. Fennáll ugyanis annak a veszélye, hogy magából a kanonikus pozícióból következő, ennél fogva nem kellőképpen reflektált szemlélet tartja életben a nyugat „új dalaival” a régít mindenestül eltörlő Ady vezérszerepének közhelyét, miközben a róla alkotott képünk valójában ennél sokkalta összetettebb társadalmi-kulturális folyamatokon keresztül formálódott.

Nem kérdés, hogy ezek feltérképezése elengedhetetlen egy olyan kutatás során, amely hosszabb távon az Ady-líra alakulására, poétikai analízisére vállalkozik. Éppen ezért az öröklött előfeltevések, automatizmusok tudatosítása, adott esetben revidálása éppoly fontos belátásokkal gazdagíthatja az Ady-értésünket, mint annak a tisztázása, hogy pontosan honnan, milyen szellemi-kulturális közegből indulva, milyen folyamatokon keresztül vált Ady úttörővé az 1900-as évek elején a költészet fogalmának újragondolásában, és hogyan lett állandó hivatkozási ponttá a századfordulón a modern-konzervatív irodalom vitájában. A középfokú oktatásban is régóta tartja magát ama alaptétel, hogy az 1906-os *Új versek* kötet megjelenése mérföldkő a modern magyar irodalom történetében. Hogy e megkérdőjelezhetetlen pozíció mögött áll-e tényleges forráskutatás, vagyis mennyire tekinthető mindez megalapozottnak, az nem egyszerűen filológiai kérdés, hanem az olvasást érdemben befolyásoló tényező, s ha a magyar költészet egyik legnagyobb kariert befutó kötetének sikerében, annak utólagos megítélésében a szerző körül már életében kialakult, a halála utáni években pedig példátlan méreteket öltött kultusz¹ is közrejátszik, azt az irodalomtörténetnek sem árt tudatosítania. Hogy milyen messzire ér el a korabeli éljenzések hatása, és hogy milyen sikerrel tűnt fel Ady (már jóval az első nekrológok megjelenése előtt) az utólagos távlat számára kikezddhetetlenül mint a modern irodalmi harcok legfőbb ütközőfelülete, az jól megmutatkozik abban is, hogy a kultikussá váló első „igazi” verseskönyv *közvetlen* hatását kérdésessé tevő korabeli észrevételek² és 21. századi kutatások³ sem tudták

érvényteleníteni a kötet rögzült kanonikus helyét. Az alábbi fejtegetés célja persze nem valamiféle mítoszrombolás, sokkal inkább e mítosznak az „átvilágítása”, kezdve a fokozatos újságírói – és ezzel párhuzamosan, művészi – eszméléssel, a korai kötetek fogadtatásával, illetve a kritika művészformáló, identitásteremtő hatásának az elmozdulásával, a „forradalmi” kötet visszhangjának, az általa vetett hullámoknak a vizsgálatával és annak mérlegre tételével eljutva egészen az ellene induló állítólagos „sajtóhajszáig” és *A Holnap* antológia körül valóban elmérgesedő modern-konzervatív vitáig.⁴ E sajtó- és irodalomtörténeti tájékozódás világosabbá teheti Ady indulásának jelentőségét irodalmunk ama izgalmas, új impulzusokban hallatlanul gazdag korában, amelyben – s éppen ez mutatja az irodalom (így tehát a szerző kibontakozásának) kultúraformáló erejét – kérdésként fogalmazódhat meg „[h]ogy az irodalmi megújulás egy átfogóbb kulturális átalakulásnak volt-e a része, vagy pedig fordítva, ez utóbbi hozta volna magával az örökölt irodalmi hagyomány arculatának átfarmálódását”.⁵ Mindez nemcsak a szerzőről alkotott képünk árnyalásához járulhat hozzá, hanem a korabeli dokumentumok és sajtótermékek áttekintése nyomán a magyar irodalomra tett közvetlen vagy közvetett hatás mi- benléte is reflektáltabbá válhat, miközben lehetőségünk adódik a modern irodalom „hőskorának” dinamikáját is tisztábban látni.

(*Versek, Még egyszer*) Minden bizonnyal jól megfontolt „brandépítői” szándék, nem pedig kizárólag a radikális cezúrát jelző esztétikai elhatárolódás magyarázza az első két kötet leválasztását az életműről. Akárhogy is, e radikális öncenzúra kétségkívül sikeresen alapozta meg a semmiből világokat teremtő művészzenesi mítoszt (és, nem melleleg, az *Új versek* karrierjét) már a kortársak szemében is, nem beszélve az utókorról, melynek Ady-képét mindenekelőtt a szerző egyik korai filológusa, Földessy Gyula által összeállított (s a későbbiek mintájául is szolgáló) 1930-as első Ady-összes alakította azáltal, hogy a függelék „karanténjába” zárta az esztétikailag kifogásolhatónak vélt indulás költői dokumentumait. A szokatlanul markáns kanonizációs gesztust, melyet az ötvenes-hatvanas években még könyvnyi terjedelmű, szigorúan a pályakezdéssel foglalkozó szakmunkák⁶ sem tudták felülírni, a kezdeti lelkendező kritikai fogadtatás is legitimálta, ami rendre jótékony homályban hagyta a szerző ifjúkori „ballépéseit”.⁷ S habár Sganarelle, a *Pesti Napló* álneves kritikusa a két első könyvről – mint a „fejlődés két lépcsőfoká”-ról – állítja, „nem maradt homályban”,⁸ jellemző, hogy Hatvany Lajos, aki a *Vér és arany* után kezdődő országos viták idejétől kezdve lett csak az Ady-líra elkötelezett híve, még 1908-ban, a bírálóknak szóló apologikus írása (*Egy olvasmány és egy megértés története*) idején is rosszul tudja, hány kötete volt már korábban Adynak.⁹ (Hiba lenne persze a recepció feledékenységét kizárólag Ady felstilizálásának szándékával magyarázni, lévén a századfordulón, a korabeli terjesztési nehézségek közepette könnyen a fővárosi olvasóközönség látóterén kívül rekedhettek egy fiatal költő vidéken megjelent kötetei. Ady megítélése ennél fogva a kritikai nyilvánosság természetéből adódóan is értelemszerűen a komolyabb sajtóvisszhangot kapott *Új versekkel* vagy legalábbis az 1904-től rendszeressé váló *Budapesti Napló*-beli jelenléttel fonódott össze.) Ugyanakkor a visszaemlékezések azt is megőrizték, hogy Ady mégsem feledkezett meg az indulásáról: Kabos Ede mellett Fenyő Miksa, a *Nyugat* alapító szerkesztője számára is 1908 tavaszán küldött példányt az 1899-es

Versekből, az alábbi sokatmondó dedikációval: „Fenyő Miksának nemcsak szeretettel, de azzal a bizalommal is, hogy nem mutogatja, küldöm e könyvet. Van benne 3–4 Ady-vers is. Bár újra olyan fiatal lehetnék, mint mikor e verseket írtam.”¹⁰ Aligha feltételezhető a *Versek* (utólagos távlatból nézve) idejétmúlt költészeti paradigmája ismeretében, hogy a korai kötet megmutatását, különösen a népszerűsége csúcán lévő Ady esetén, valódi költői hiúság motiválta volna. A bizalmi viszony retorikája mögé bújtatott önfeltárás, ami a barát felé tett gesztus révén egyszerre olvasható a megmutatkozás (félszeg, vagy annak álcázott) vágyaként és titkolni való ballépésként, a látszat ellenére kevésbé az „igazi” Ady nyomaira kívánja felhívni a figyelmet, hanem arra a szó szoros értelmében szembeütnő testi, de valójában mindenekelőtt esztétikai különbségre, ami a kezdő és a pályán lévő alkotót szükségszerűen elválasztja egymástól („Bár újra olyan fiatal lehetnék, mint mikor e verseket írtam.”)

Mindazonáltal az *Új versekkel* a korábbi költői gyakorlatot radikálisan maga mögött hagyó pályaszakasz idején nem magától értendő emlékeztetni, sőt mintegy előhívni az elfeledettségéből az önmaga felé még csak úton lévő fiatalembert, akiről mind a kortársi tudat, mind pedig az irodalomtörténeti kanonizáció – részben persze a minél tökéletesebb művészportré érdekében – megfeleltetett. Annál is inkább, mivel az irodalmi életbe a közmegegyezés szerint 1906 elején berobbanó költőről aligha választható le a megelőző nyolcévnnyi, versírással és mindenekelőtt újságírással töltött idő,¹¹ különösen, hogy a kettő között joggal feltételezhető szerves kapcsolat: a fokozatosan a radikális ellenzéki újságírás felé terelődő pálya kétségkívül élesebbé tette Ady kritikai szemléletét, ami nélkül az újító költő sem szólalhatott volna meg a még alapvetően későromantikus lírafelfogás közegében.¹² Nem véletlen, hogy a költői eszmélésen túl a művészi kiteljesedés is Ady legaktívabb újságírói periódusához kötődik. Ezt csak részben magyarázhatja a folyamatos témakeresés által az irodalmi, politikai, társadalmi kérdésekben való tájékozottság és a folyamatos kritikai reflexió. Sokkalta lényegesebb, hogy az irodalmi intézményrendszer strukturális átalakulásának folyamata felgyorsult a századfordulón, nagyban köszönhetően többek között a sajtó – már az 1880-as évektől megfigyelhető, komplex gazdasági-társadalmi átalakulás következményeként¹³ jelentkező – egyre határozottabb térnyerésének, ami érzékenyen érintette a szépirodalom elsődleges hordozójának, a könyvnek a helyzetét. Ahogy a jelenséggel behatóan foglalkozó Schöpfung Aladár fogalmaz, a könyv egyszerre „nélkülözhetővé vált”,¹⁴ köszönhetően a hirdetések elterjedése óta egyre olcsóbb, 1896-tól már utcai árusoktól is beszerezhető, ráadásul a kávéházakban gyakorta hozzáférhető (nemritkán külföldi regényrészletek fordításával felduzzasztott) lapok bőséges kínálatának, miközben a hivatali munka helyett főfoglalkozású újságíróvá előlépő írók egyszerre jelentették a nagyközönség számára a minőség egyfajta garanciáját és váltak kiszolgáltatottjává a piaci alapon működő, a népszerű műfajok felé nyitó sajtónak.¹⁵ Már a kortársak is felfigyeltek annak a veszélyére, hogy a krajcáros napilapok tárcanovellái, folytatásos regényei és olcsó fordításai kiszolgáltatják a szépirodalom iránti keresletet, és elszívják az olvasót nemcsak a könyvektől, hanem az irodalmi hetilapoktól is.¹⁶ Ugyanakkor, írja Ambrus Zoltán egy helyen,¹⁷ az okozott károk mellett a sajtó közművelődési funkciójáról sem érdemes megfeledkezni: so-

kan egyenesen a hírlapok jóvoltából válnak irodalomolvasóvá. Hasonló állásponton van Biró Lajos is: *A sajtó* című munkájában egyszerre fogalmazza meg meglehetősen egyértelműséggel a közönség igényének való kitettség kritikáját¹⁸ és menti fel az újságírást mint a „haladás szerszámát” az értelmiség zsurnalizmusellenes vádjai alól.¹⁹ Nemcsak az irodalom létmódja, szabályrendszere, funkciója, poétikai-retorikai felépítettsége ment át tehát alapvető változáson azáltal, hogy a könyv helyett egyre inkább az előfizetők kegyeiért versengő napi- és hetilapok hasábjai váltak annak elsődleges színterévé, hanem, ezzel összefüggésben, az irodalmi teremtésben részt vevők (szerző és közönség) összetétele is (nem beszélve az alkotói és a befogadói szokások átrendeződéséről) jelentősen módosult. A modern sajtó frissességével, gyorsaságával, alapvető nyitottságával nem egyszerűen a beszédmodok homogenizációját – majd, különösen a *Nyugat* megindulásával, egyenesen az irodalmi szcéna polarizálódását²⁰ – vonta maga után, hanem a kultúrához való hozzáférhetőség feltételeit is megkönnyítette: mondhatni, kitérte az ajtót a társadalom szélesebb rétegei előtt. Ilyen módon a szépirodalom a századfordulóra, különösen a fővárosban, egyre többek közös ügyévé vált, még akkor is, ha minden bizonnyal nem a verset és prózát egyaránt közlő tárcarovatok voltak az előfizetők számának növekedésére a legnagyobb hatással. Ezzel együtt a bámulatos sebességgel nagyvárosiasodó,²¹ a hírközlés és információáramlás felgyorsulását is lehetővé tevő infrastrukturális háttérrel bíró miliő, középpontjában az egyre hangsúlyosabb közönségi térré, a kultúraáramlás egyfajta centrumává váló kávéházakkal,²² az évről évre gyarapodó lapkínálattal, a fokról fokra csökkenő analfabetizmussal²³ és a növekvő életszínvonallal az egyik, illetve a (szép)írást nemcsak hivatásként, de végső soron szakmaként felfogó és gyakorló újságírókkal a másik oldalon már egy megváltozott közeg feltételrendszere kezdi strukturálni az irodalmi nyilvánosság tereit. Hozzá kell persze tenni, hogy a sajtó révén többé-kevésbé fenntarthatóvá, így intézményi szempontból autonómmá váló irodalmi mező effajta átrendeződéséről már a kortársak se gondolták, hogy mindenestül támogatói lennének a művészi törekvéseknek: vissza-visszatérő reflexió a századfordulóról, hogy többek esetén épp a megélhetésüket biztosító újság vezet a szépírói működésük elsoványodásához.²⁴ Ám, Adyhoz hasonlóan, a legelhivatottabbak és mindenekelőtt a legtehetségesebbek a hírlapirodalom jóvoltából a korábbiakhoz képest kedvezőbb esélyekkel, megváltozott kanonizációs feltételek közepette kerültek jóval szélesebb közönség látóterébe, ami utat nyithatott, ha nem is piaci, de egyfajta közönségsiker felé.

Ezek nyomán joggal nevezhető fordulópontnak 1898 ősze, amikor Ady (a szülői akarat ellenében) a jogi pálya helyett előbb a *Debreczeni Reggeli Újság* és a *Debreczeni Ellenőr* gyakornoka (volontőre), majd később a *Debreczeni Főiskolai Lapok* szerkesztője (valamint a *Debreczeni Hírlap* cikkírója) lesz egészen 1899. április 25-ig, mikor az ellenzéki *Debreczen*hez kerül Bartha Mór kezei alá, aki felébrészt benne a társadalompolitikai témák iránti érzékenységet, és utat mutat a forradalmi hang kibontakoztatása felé.²⁵ Aligha lehet túlbecsülni a költői alakulástörténet szempontjából Ady újságírói tevékenységének „reklámértékét”. Az íráskészre tett hatás mellett nemcsak fontos kapcsolati hálót jelentett a „redakció”, hanem egyre fokozódó ismertséget is, mely persze csak lassan, a nagyvárosias Nagyváradra költözés utáni években léphette át a régió határát. Mindazonáltal 1899. áp-

rilis 9-én, a Csokonai Kör felolvasóestjén való szereplés (és a beszámolókbán fennmaradt, igaz, fenntartásokkal kezelendő „zajos siker”)²⁶ elsősorban a publicistának szólt. A városi közönség előtti fellépésből elsőként az újságíró profitált: Ady nem sokkal ezután került át a *Debreczen*hez, majd nyert aztán a könyvének kiadásához a szerkesztői pozíció által támogatást.²⁷ (A sort lehetne persze folytatni egészen a későbbi kenyéradó Vészi József, aki még a *Nagyvárad*i *Napló* munkatársaként írott, „Somló-ügyként” elhíresült Ady-vezércikk után figyelt föl a vidéki újságíróra,²⁸ továbbá számos példát lehetne idézni, elsőként Diósyné Brüll Adélett, mikor a költő hírére messze megelőzte a hírlapíróé.)²⁹ A szerkesztőségek által nyújtott kapcsolati háló a már befutott, „országos híru” lírikusnak is létfontosságú volt. Ady köteteinek megjelenését ugyanis rendre egy-egy lap kiadását végző nyomdával való szerkesztői-baráti egyeztetés, mondhatni, bizalmi alapú tárgyalás előzte meg, és még az *Új versek* kiadása is csak hosszas egyeztetések árán sikerült, ez a levelezésben fennmaradt folyamatos csúszás miatti sajnálkozásból egyértelműen kikövetkeztethető.³⁰ Az első „fővárosi” könyv a Pallas Rt.-nél Vészi József és a szintén a *Budapesti Naplónál* dolgozó Kabos Ede „pressziójára” jelent meg végül 1906. február 10-e táján, és a *Vér és arany* kiadása sem ment volna Schöpflin Aladár jóakarata és főleg közbenjárása³¹ nélkül, aki akkoriban a *Vasárnapi Újság*on keresztül a Franklin Társulattal, a kor egyik legnagyobb presztízsű kiadójával volt kapcsolatban. Nem csoda, hogy Ady 1906. június 13-a körül a verseskötet-kiadás áldatlan helyzetéről panaszkodik levélben Juhász Gyulának, mondván (az *Új versek* sajtósikere ide vagy oda), „reménye sincs” új kötet kiadására, hiába van „két kötet verse eladó”.³² S ha még 1908 őszén, az irodalmi ismertség delelőjén lévő szerzőt sem marasztalta korábbi kiadója, akinek így a modern tábor egyik fő ellenideológusa, Herczeg Ferenc (és az *Új Időket* kiadó Singer és Wolfner) ajtaján kellett kopogtatnia *Az Illés szekere*n című verseskötetével (előidézve egyúttal a kínos dukduk-ügyet), akkor talán érzékelhető, milyen nehézséget kellett leküzdenie egy 20 éves vidéki újságírónak, ha verseskötet akart kiadni a századforduló idején Debrecenben.³³ Már 1898. július 3-án a hamarosan megjelenő kötet beharangozójával ajánlja egyik versét a *Szilágy*ban – ekkor már javában zajlik az előfizetők gyűjtése, dacára annak, hogy még nincs is kész kötetterve.³⁴ A könyv megjelenése, a lapokban újra és újra felbukkanó hírek ellenére,³⁵ egészen 1899. július 12-ig késik, noha az előfizetések száma bizakodásra adhatna okot: a 60 krajcáros előfizetési ár (elsősorban *Szilágy*ban, a rokonságból és a barátok közül) „néhány hét alatt körülbelül 160–170”³⁶ leendő olvasót jelentett. Az események a *Debreczen*hez szerződés után gyorsultak fel: Bartha Mór szerkesztő támogatásával sikerült (dicsérő) előszót kérni a kor egyik népszerű költőjétől, Ábrányi Emilől, ami pedig a lap nyomdájával, a Hoffmann és Kronovitz-cal is előnyösebb tárgyalási alapot jelenthetett.³⁷

Ami a kritikai visszhangot illeti, valóban (ahogy később maga a szerző is felemlgeti) a kétes értékű vállon veregetés volt jellemző, ami mind az egykori zilahi tanár, Fóris Miklós³⁸ (*Szilágy*, július 16.), mind a debreceni író, Szini Péter (*Debreczeni Ellenőr*, augusztus 19.) részéről a fiatal, normakövető, ráadásul a tekintélyes Csokonai Kör által magasra emelt³⁹ poétának szóló kötelező udvarias gesztusnak tűnhetett.⁴⁰ Ráadásul egyik írásról sem mondható el, hogy a terjedelmi és retorikai önmérséklet felmentené az elfogult ítélkezés gyanúja alól, így mindkettő éppen

visszaigazolja az „irodalom terén is uralkodó klikkrendszert és pajtáskodást”, melyet az *Ellenőr* cikkírója elmarasztal.⁴¹ A fővárosi sajtó „nagy reménységeknek” (azaz ismeretlen elsőkötetéseknek) szóló, semmitmondó, panelekből építkező visszafogott lelkesedése sem lehetett olyan emlék, amelyre az *Új versek* megjelenése előtti évben, a *Budapesti Napló* immár rendszeres versírójaként (megnövekedett költői öntudattal) jó érzéssel gondolhatott vissza.⁴² Különösen, hogy a dicséretnek szánt, valójában azonban a vidék elmaradott irodalomszemléletének kritikáját megfogalmazó meglátások, például az *Új Idők* recenziójáé (szeptember 3.), pontosan azokra a poétikai alapvetésekre vonatkoznak, melyektől Ady 1903 őszén, az első Léda-versek idején már látványosan eltávolodott. „Az Alföldről néha bejön egy kötet, amely mutatja, hogy a búzakalászok között még mindig terem költészet is. Akik ott laknak és írnak, fiatal és öreg poéták, többnyire nem világfájdalmasak, a szecsesziós irányra nem adnak semmit, hanem régi módon pengetik a lantot, de a dal, mi hangszerükön életre kel, mégis a szívig hat.”⁴³ A Kiss József-féle,⁴⁴ akkoriban még progresszívnek mondható *A Hét* és a *Budapesti Hírlap* is inkább a (némileg a főváros–vidék szembenállást kiélező) lekicsinylés hangján szól: előbbi az előszó (és persze a konzervatív ízlésű lírikus, Ábrányi) fölött ironizál viszonylag hosszasan, mielőtt „izmos talentumnak” kiáltaná ki a szerzőt,⁴⁵ utóbbi (november 24.) vállaltan Ady ismeretlenségével menti föl magát a komolyabb véleménynyilvánítás kötelessége alól. „Egy biztató talentum szól egy verseskötetből, amely szerzőül ez ismeretlen nevet vallja: *Ady Endre*. Még egész fiatalember; úgy értesítenek bennünket, hogy tizenkilenc éves debreceni újságíró. Verseiben ez ifjúnak egy egész szomorú élet keserve és világfájdalma nyilatkozik meg, ami mélyen érző, gyöngéd szív és – ifjúság jele.”⁴⁶ Noha Pesten csak ősszel jelentek meg az első reflexiók, Ady már a megjelenéskor tisztában van azzal, micsoda ellenállást kell leküzdenie egy vidéki verseskötetnek, hogy felfigyeljenek rá. A kötet megjelenése után néhány nappal ekképp fogalmaz a *Debreczen* hasábjain: „Ötven év után... Ennyi idő kell Magyarországon, hogy valakit felismerjenek. Feltéve, hogy az a valaki Istentől megáldott, igazi lánglélek. A *Heltai–Makai*-féle léha töprengések úsznak az anyagi és »erkölcsi« elismerésben, szegény Reviczky Gyula pedig részletekben halt meg [...] Írunk, mert a szívünk kényszerít, hogy írjunk. Küzdünk a lenézéssel, közönnyel és nyomorral [...] *várhatjuk*, hogy észrevegyenek, *méltányoljanak*.”⁴⁷ Noha ez a várakozás nem teljesült, és ha a „ritkaság számba menő” fővárosi fogadtatás, ahogy a *Debreczeni Újság* szerzője írja,⁴⁸ erős túlzás is, ráadásul a századfordulós kritikai diskurzus által az „ígéretes tehetségek” táborába kerülni sem különösebb kiváltság, ezzel együtt a későbbi pálya alakulása szempontjából nem elhanyagolható, hogy Ady neve (versrészletekkel együtt) felkerült néhány pesti lap hasábjára, a júliusi megjelenéstől december 4-ig tartó időszakban pedig több mint húsz alkalommal szerepelt a kötet különböző vidéki és fővárosi orgánumok beharangozójában a „szívós hírverés” eredményeként. Innen nézve joggal tűnhetett utólag Ady Lajos számára úgy, mintha a *Még egyszer* kötethez képest (mely nem váltott ki sokkal nagyobb figyelmet a szakma vagy a közönség részéről) a *Versek* mind „anyagilag, mind irodalmi sikereket” tekintve túlteljesítette az 1903-as könyvet.⁴⁹

Ady pályájának 1900 januárja és 1903 októbere közötti nagyváradi szakaszát az újságíró előretörésének és ezzel párhuzamosan a költő(i) ambíciók) fokozatos el-

halkulásának időszakaként szokás emlegetni. Való igaz, hogy Nagyvárad (a debreceninel mindenképp) pezsgőbb irodalmi, kulturális élete⁵⁰ mindösszesen bő két évig jelentett új lendületet, már ami a versmegjelenésekben tetten érhető: 1902. február közepétől a publikációk száma a korábbiakhoz képest lassan csökkenni kezdett, sőt 1902 szeptembere és 1903 júniusa közt mindössze három verse látott napvilágot. A költői törekvések „kifáradását” a készülő új könyv körüli – a korábinál is lelkesebb és kitartóbb – hírverés elhalkulása is dokumentálhatja. A *Debreczenben* közölt első (saját kezűleg, meglehetősen erudícióval megfogalmazott) hírtől kezdődően 1901. február 28-ig összesen 30 (!) bejegyzés, mentegetőzés, ismételt előfizetői felhívás, szerkesztői (ál)üzenet, sőt adott esetben rövidebb kritika-terjedelmű bemutató⁵¹ olvasható a *Még egyszer* vonatkozásában, azonban a könyv ennek (és a Szigligeti Társaság által felajánlott 100 koronának) dacára sem jelent meg. Holott elmondható, hogy Ady második könyvének kiadására látszólag tudatosabban készült: egy, a hírlapi világban otthonosabban mozgó, már több város több szerkesztőségét megjárt, saját költői elhivatottságát bátrabban kifejező szerzőt láthatunk magunk előtt – igaz, a híradások Ady hírnevét bizonygató állításai mögé rendre beszüremkedik a szerző beazonosításának kényszere is, ami viszont a változatlan, legfeljebb regionális hatókörű ismertséget leplezi le.⁵² A legelső, saját maga által írt beharangozó modalitásában mintha már az *Új versek* Adyjának öntudatát villantaná fel, miközben retorikai megoldásaiban egy érettebb marketingstratégia körvonalai sejlenek föl. Láthatóan tisztában van már nemcsak a figyelemfelhívás fontosságával, ami kiemelheti a friss publikációk tömegéből, de a kritikai fogadtatás alakíthatóságával is: a versek egyediségének az olvasóra tett felforgató hatásában és a kritikusra gyakorolt feltételezhető ellenérzés együttesében kell visszaigazolódnia. Felfokozott szavai mögül már tudatos marketingszemlélet hallható ki, célja a hírlap mediális lehetőségeinek a nyelvi hatáskeltés általi maximális kihasználása. „Egy könyvet írtam, s ki is adom *mégegyszer*. [...] Azok számát szaporítom – sajnos – én is, kik rövid sorokban próbálják kiadni a lelköket. Amiket mostanában írtam: furcsa dolgok nagyon. Kevés benne a költői cafrang. Kemény, merész, goromba versek ezek. Ha észre fogják venni: nagyon kikapok. Ha olvasói lesznek: bizonyosan nem a felső leányiskolák növendékei. De minden szavuk egy vércsepp a szívemből s egy tömjén-morzsa az örök eszmék szent füstölő edényében.”⁵³ A kezdeti túlzott magabiztosság után, ami ezúttal a gyűjtőívek elhagyására készítette, néhány hónappal később nem kevésbé öntudatos, ugyanakkor a könyvkiadás anyagi vonatkozásaival kapcsolatban belátóbb nyilatkozatra vállalkozik jövőbeli lapja, a *Nagyvárad* *Napló* hasábján 1900. augusztus 11-én (részben talán a lap pár hónappal korábbi, élcelődő megjegyzése hatására).⁵⁴ „Egy kötetet akarok kiadni. Versek lesznek benne. A címe ez lesz: *Még egyszer*. Aki két koronát nem sajnál kidobni egy verskötetért, írja nevét a hátoldali gyűjtőívre. A kötet szeptemberben jelen meg, s mivel a versek jók, természetesen magamnak kell kiadnom. Szeretném, ha nem fizetnék nagyon sokat rá.”⁵⁵

Nehéz megítélni, hogy részben az olvasói érdektelenség miatt elhúzódozó kiadás⁵⁶ mennyiben járult hozzá a nagyrészt a *Versek* biedermeier versvilágát folytató költői működés elhalkulásához és, ezzel párhuzamosan, a művészettelfogás radikális átfordulásához, ugyanakkor 1902-től Ady fokozatosan az lett, aki végtére is

akkoriban volt: köszönhetően mindinkább bátrabb stílusának, egyre növekvő népszerűségű, de csalahatatlannul vidéki újságíró, távol a főváros ígértétől és a vágyott reflektorfénytől. Egy ilyen horderejű költői szemléletváltás persze sokkalta összetettebb folyamat annál, hogy azt pusztán a Diósyné általi felfedezettség-élménnyel vagy egyszerűen a férfiúi hiúsággal magyarázzuk, így a művelt, nyugatot megtestesítő, nagyvilági férjzett asszonnyal való megismerkedés költészettörténeti jelentőségét nem érdemes sem túl-, sem alábecsülni.⁵⁷ Az 1903. augusztus közepére tehető első találkozást követő hetek művészi eredménye, az első Léda-vers, *A könnyek asszonya* azonban kétségkívül már egy más esztétikai felfogás jegyében született (olyan, szintén az erre az időszakra tehető verssel együtt, mint a *Vízió a lápon*), s ami különösen fontos – megerősödött költői becsvágytól vezérelve –, az első verspublikációt is jelentette (egyelőre még csak újraközlésben) a *Budapesti Naplónál*.⁵⁸ E szeptemberi napok érzelmi intenzitása, mely az elinduló Ady–Diósyné levelezésekben⁵⁹ is tetten érhető, jól mutatja, hogy már a váradi megjelenés napján, tehát szeptember 13-án (azaz három hónappal a legutóbbi és hat hónappal az azt megelőző versközlés után, költészetének legkevésbé termékeny időszakában) bejelenti a *Nagyváradi Napló* hasábján a voltaképp évek óta függőben lévő kötet megjelenését, ami ezt követően két héttel később, 1903. szeptember 26-án valóban meg is jelenik.⁶⁰ A beharangozóban ezúttal nyoma sincs lelkesedésnek, a hosszas várakozás végét jelentő kiadás izgalmának,⁶¹ még a kötet (egyéltalán a versek) iránti gyér érdeklődés felett sem mérgeledik, mint korábban, helyette megelégszik egykori előfizetőinek tényszerű tájékoztatásával. Az ebből a feltűnően visszafogott közlésből mindenekelett az őt ettől a kötettől poétikailag-szemléletileg ekkor már elválasztó távolság olvasható ki. A kiadás azonban, mint az alábbi részletből látható, újfent alkalmat adott az önmitologizálásra és imázsépítésre. „A közönség elfeledte s könnyen elfeledhette, hogy valamikor verseket írt egy Ady Endre nevű poéta. Jó verseket, rossz verseket. A versek egyszer csak nem kívántak élni. Eltemetkeztek. A szívben, vagy hol. [...] Három éve lesz, hogy még egyszer utoljára szívekhez kíváncsiak a jó és rossz versek. »Még egyszer« lett volna a kötet címe. Kevesen voltak kíváncsiak rá. Az Ady Endre nevű poéta elmúlt. Fölfalta az újságíró [...] A versek azonban most hirtelen élni kívánnak újra. [...] Akik anno dacumal e kötetre kíváncsiak voltak, bizony azoknak névsorát nem bírom már összeállítani, habár kevesen is volnának. [...] Nem sok számban nyomtatom ki bár a »Még egyszer«-t, de a régi előfizetési föltételek mellett megrendelhetik e lap szerkesztőségében azok is, kiket netán még e versek érdekelnének.”⁶² Ady ekkor voltaképpen búcsúzik váradi életszakaszától: a továbblépés régóta érlelődő vágya Diósyné útmutatásával válhatott konkrét céllá. A szerző szűk egy hónappal a fenti sorok megírása után, október 7-én már (meglehetősen viharos körülmények között) elhagyta a szerkesztőséget és hazament Érmindszentre, hogy előkészíthesse első párizsi útját. Ezért is fordulhatott elő, hogy a várakozással (és a pénzszerzéssel) töltött hetek alatt elvértve kerül elő a levelezésben a könyv sorsa,⁶⁴ hiába akad az október 3. és január 15. között megjelent kritikákban, mint például Vészi Józsefében,⁶⁵ olyan meglátás, ami már a hang újszerűségét emeli ki, miközben felbukkannak azok az *Új versek* recepcióját megelőlegező, a költői közgondolkodást provokáló esztétikai felfogást érintő észrevételek is.⁶⁶ A kritika ingerküszöbét azon-

ban érezhetően nem lépte át a *Még egyszer*: a kötet alapvetően megmaradt egy „jelentős tehetség és számottevő poétaként”⁶⁷ számon tartott, hangsúlyozottan vidéki újságíró⁶⁸ helyenként „érdekes”, „őszinte érzelmi hevülettel” átitatott, makulátlanul még aligha nevezhető⁶⁹ költői teljesítményének szintjén. Ady végül, többek közt a vármegyétől kapott (s később támadások céltáblájává vált) 600 koronával, 1904. január végén útnak indul Párizs felé – költészete ezzel új korszakba lépett.

(*Új versek*) Ady és a modernség összekapcsolódásának – jellemzően e kötethez fűződő – konszenzusos megállapítása tulajdonképp úgy vált korszakképző axiómává, hogy inkább a szintézisre törekvő irodalomtörténet-írás (külsődleges szempontok érvényesítésével történő) utólagos konstrukciójának tűnhet, mintsem irodalmi alkotások párbeszédéből, „szövegek és összefüggéseik viszonyának kölcsönösségéből”⁷⁰ előállított rugalmas, hangsúlyváltásokra- és eltolódásokra alkalmas struktúrának. S bár egyetérthetünk Bednatics Gábornak azzal az észrevételével, hogy a „kontextusok pedig légből kapott ötletek maradnak szövegek nélkül”,⁷¹ az Ady-líra elhelyezése, adott esetben az irodalom folyamatszerűségében való újrapozicionálása legalább olyan szükségszerűen hívja elő a korszak művészi erővonalainak, a hatás-ellenhatás dinamizmusának feltérképezését, mint a kor kulturális viszonyrendszerének, tehát tények, adatok összefonódásának (felül)vizsgálatát, nevezetesen azt a kontextust, amelyben Ady költői forradalma máig hatóan a modernség korszakfogalmának meghatározó eleme lett. Előrebocsátható, Ady neve persze nem indokolatlanul forrt eggyé a konzervatív irodalomszemlélet meghaladását szorgalmazók táborával, ugyanakkor „modernségének” poétikai természetű kutatása előtt nem árt tisztábban látni azokat a folyamatokat, amelyek a századforduló átalakuló kulturális közegében fogalomalkotóvá váltak.

Ha annak utánajárására vállalkozunk, hogy vajon mi minden játszott közre Ady költői alakulásában, ami utóbb – hogy mennyiben közvetlenül, az további kérdés tárgya – egyre hangosabb viták kirobbantója vagy legalábbis apropója lett, akkor nem lehet elmenni Párizs mellett szó nélkül. A francia főváros (és vele együtt Diósyné)⁷² hatása persze irodalmi közhely, annyit mégis fontos leszögezni, hogy a polgári irodalmi hagyomány meghaladásának invenciózus nyugati kísérletei, melyekkel már váradi időszaka alatt is találkozott,⁷³ Párizsban – a nyelvi korlátozottság⁷⁴ ellenére –, köszönhetően részben a folyamatos tájékozódást megkövetelő tudósítói munkának, meghatározták mindennapjait, így a francia művészet szellemi közelsége korábbi költői intencióira is inspiratíván hathatott. Az utolsó nagyváradi év során épphogy megsejtett „saját művészi út” bejárásának intelme Verlaine, Rimbaud, Baudelaire és mások nyomán csakhamar a modern irodalomba való belépés alapfeltételévé vált, mindez egy olyan közegben, melyben – a vidékről soha ki nem törő Oláh Gábor feljegyzése szerint – „nagynak meri álmodni magát” az is, aki otthon saját, önmagára záruló környezetének rabja.⁷⁵ Művészi fejlődéstörténetéhez talán kevésbé szervesen kapcsolódik, ám annál fontosabb fejlemény, hogy a párizsi tartózkodás reménye okán kénytelen volt felvenni a kapcsolatot a nagy példányszámú budapesti lapokkal. S bár külföldi tudósítónak járó szerződést sem a *Budapesti Hírlap*, sem a *Pesti Napló*, sem a *Budapesti Napló* nem ajánlott számára, az alkalmi cikkírás révén nemcsak a kinti megélhetésre nyílt lehetőség (többek közt a *Budapesti Hírlap* vezére, Rákosi Jenő jóvoltából), hanem egyszers-

mind a vidéki újságírói helyzetből való kitörésre is.⁷⁶ Hogy Ady esetén újfent a publicista járta ki az utat a költő számára, az jól megfigyelhető abban is, hogy míg március elejétől a *Pesti Napló*, majd e hó végétől már a *Budapesti Hírlap* és a *Budapesti Napló* is rendszeresen közli publicisztikai írásait, verssel első párizsi időszaka alatt még csak tizenegyszer jelentkezik fővárosi lapokban (ebből három alkalommal fordítással).⁷⁷ Így hiába érezhette úgy, hogy a költészet elsőbbséget élvez az újságírással szemben, utóbbi fontosságát 1909-ig, a *Nyugattal* már állandó versíróként kötött szerződésig⁷⁸ a megélhetés szempontja mellett az is igazolta, hogy a nyelvi-szemléleti tekintetben radikális újságíró a századfordulós költői témák sablonjaiból is óhatatlanul könnyebben talált kiutat.⁷⁹ 1904 táján, Ady első fővárosi szépírói szerepvállalásai, tehát az *Új versek* darabjainak első megjelenése idején még javában a „csinos versek”⁸⁰ korában járunk, a középosztály kedvelt hettalapjainak, például az *Új Idők*nek a hasábjain a konzervatív líraeszmény kedvelt alakjaival, Szabolcska Mihállyal, Endrődi Sándorral. Jellemző, hogy progresszívnek tartott *A Hét* vagy a haladó szellemű, Vészi-féle *Budapesti Napló* sem törekedett ekkoriban szépirodalmi kínálatával többre, mint a közönség finomkodó szerelmi líra és a biedermeier dalköltészet iránti igényének kielégítésére. Utóbbiban az alkalmanként egy-egy verset közlő Külömfélék rovatot többek közt Ábrányi Emil, Feleki Sándor és Farkas Imre későromantikus darabjai alkották, míg a címlap Tárca rovata majd csak 1905-től fokozatosan, Ady rendszeressé váló szerzői jelenlététől kezdve vállalkozott (már alapvetően modern szemléletű) költemények közlésére, mint ahogy a világirodalmi érdeklődés is csak 1906 tavaszától kezdte látványosan kitüntetni Heine helyett Baudelaire költészetét (Juhász Gyula és Kosztolányi közvetítésével). Kiss József lapja pedig hiába adott helyet már az 1900-as évek elején is olyan, később a *Nyugat* gárdájához tartozó szerzőknek, mint Krúdy, Szomory vagy Cholnoky Viktor, nem beszélve a leendő főszerkesztőről, Ignotusról, a költészet terén érezhetően a múlt századból megörökölt esztétikai normákat tartotta iránynak, és ekkoriban nyoma sem volt a hangsúlyváltásnak, ahogy a korabeli konzervatív sajtó gyakran utalt rá, a „moderneket előretörésének”. Így amikor Ady 1905. január elején a *Budapesti Napló* hívására hazajön, hogy a Tisza-kormány bukásának zavaros időszakában a támadások kereszttüzében álló darabontkormány felé tolódó lap bátor hangú publicistája (és nem melleleg az *Új versek* darabjainak írója) legyen, első fővárosi éveiben az irodalmi nyilvánosság olyan ambivalens, líraeszmény tekintetében idejétmúlt, ugyanakkor a nagyvárosi sajtó nyújtotta feltételrendszerében már modern közegében találta magát, melyben a jó hírű, merészen új verseket publikáló, saját kultuszát is ügyesen építő szerző hamar magára irányította a figyelmet.

A modernnek táborának kultuszfiguráját övező sajtóvisszhang felé tehát részben az újságíráson, de mindenekelőtt a hírlapon mint médiumon keresztül vezetett az út, ezért is félrevezető az irodalomtörténet az irányú törekvése, hogy az *Új versek* kötet sikeréről beszéljen. Az 1906. február 10-e körüli megjelenés szinte közhelyszerű esemény-jellegének hangsúlyozásakor (amiben, mint látni fogjuk, a kritikai visszhang hatástényezője nagy szerepet játszik) érdemes észben tartani, hogy az irodalomba való forradalmi „belépés” valóban csupán szimbolikus, utólagos értélemképzői aktus eredménye abban a tekintetben, hogy ekkor már egy ideje na-

gyon is *benne van* a köztudatban. Az *Új versek* – azt is mondhatnánk: időnként gátlástalanul – lelkenedő fogadtatása aligha a könyvnek mint „új időknek új dalai-
val” szóló kiadványnak szólt. Nehéz volna érvelni emellett, hiszen az 1903. szeptember 22-én (újraközlésben) megjelent *A könnyek asszonyával* kezdődően a kötet 1906. februári megjelenéséig valamennyi vers olvasható volt korábban a *Budapesti Napló* (61 vers), a *Jövendő* (3), a *Figyelő* (2) és a *Pesti Napló* (1) hasábjain. Ez az élénk sajtójelenlét ráadásul már nemcsak a kötet fogadtatás- és hatástörténetét alapozta meg, hanem, 1905 tavaszától, mint a *Budapesti Napló* tárcarovatának rendszeres szerzője egyre hangsúlyosabb ízlésformáló tényezőként alakítója is volt a közeg irodalomszemléletének, ami nyilvánvalóan vissza is hatott az *Új versek* lelkenedő fogadtatására. A korabeli recepció szenzációhajhász megfogalmazásai aligha választhatók le arról a megkülönböztetett kortársi figyelemről, melyet 1905-től, tehát budapesti tartózkodásától kezdve – a szokatlan verspublikációknak és a legendaképződést beindító élénk éjszakai életnek köszönhetően – fokozatosan kiérdemelt. Fülep Lajos, Ady egyik (elfogulatlanak mondható) kritikusa visszamemlékezésében emellett, hogy a kávéházi belvilágról, a provokatív versek fölötti vitákról, valamint a költő körül kialakult, korán kultikussá vált társasági dinamikáról is tanulságos képet fest, utal arra is, hogy az, hogy Ady még a kötetmegjelenés előtt vitatéma lett, nagyban múltott a polgári liberális *Budapesti Napló* bátor sajtópolitikai döntésén, nevezetesen hogy nemcsak beengedte az olvasók fülének idegen hangokat a közéleti, politikai témák közé, hanem rendszeresen teret is adott Ady és az utána jövők művészi törekvéseinek. „Mint ismeretes, Ady vidéki újságíróból került föl pestinek a Budapesti Naplóhoz, ebben a lapban jelentek meg hétről hétre a versei, hamarosan országos vihart kavartak, olyat, amilyenhez fogható nem volt se előtte, se azóta az országban. A költészet lett egyszerre mindenkit elkapó szenzációvá? No nem éppen. Akadtak persze, akiket a hang és a tartalom újsága ragadott meg [...] – a szenzáció a botrány volt, hogy ilyen verseket egyáltalán közölnek, ilyen érthetetlen, értelmetlen, bolond, örült verseket, és nem vicclapban és nem egyszer-kétszer, tréfaképp, hanem szívós következetességgel hétről hétre egyébként komoly politikai napilapban [...] – és nem is akármelyik nap, hanem rendszerint az ünnepinek számító szombati számban, amit a kávéházakban mindenki olvasott –, érthető, hogy senki se tudta, hova tegye ezt az abszurdumot, érthető, hogy a vicclapoknak és kabaréknak egyik kedvelt, szívből fakadó hahotával honorált műsorszám lett, tovább dagasztva a hétről hétre duzzadó botrány-lavinát.”⁸¹ Ady és a modern líra kezdeményezései tehát – öngerjesztő folyamatként – az újság biztosította nyilvánosság terében váltak szűk réteget érintő irodalmi jelenségből politikai természetű fenoménné, amely pro vagy kontra állásfoglalásra készítette a szélesebb újságolvasó értelmiséget, és ami majd megkerülhetetlenné tette a lapok számára az *Új verseket*.⁸² „Szenzációvá” tehát épp azáltal válhatott Ady 1905 és 1906 táján, mert a szerkesztőségeken, írók kávéházi asztalán túl a közbeszéd tárgyaként is felbukkant, miközben az ekkoriban vele azonosítható új művészi irány első bírálataival a konzervatív sajtóban is tovább gyűrűzött a jelenségről folytatott diskurzus. Az *Új Idők* például 1904-ben több, klasszikus líraeszmény jegyében íródott kötet kritikájában alkalmat talál a régi értékrend megerősítésére a divatjelenséggé elkönyvelt modern törekvések ellenében.⁸³ Az új kifejezésformákat

kereső „ügynevezett »vergődő« poéták”, ahogy az idézett Lenkei-recenzió említi, ekkoriban lényegében egy személyben Adyra érthető: nagyjából 1905 tavaszától láthatók az első nyomai e költészetfelfogás inspiratív hatásának. A későbbi „holnapos”, nagyváradi Dutka Ákos *A vérem* című verse a *Budapesti Napló* Különfélék rovatában (1905. április 14.) már Ady utóbbi téma- és formabontó költeményeinek jegyében írja felül a biedermeier költői hagyomány nyelv- és szubjektumszemléleti örökségét.⁸⁴ „...Mikor az én vérem fogamzott, – / Emésztő, izzó vágyak éltek, / Teremtő csókra szomjú vágyak / Vajudó, vakmerő remények...” S még ha, ahogy Fülep Lajos írja, „lassan, nehezen szaporodott”⁸⁵ az Ady költészetének jelentőségét felismerők tábora, és 1905-ben távolról sem beszélhetünk még nagy számban utánzókról,⁸⁶ az év utolsó harmadára érezhetően kitüntetett helyzetbe került a *Budapesti Napló*nál. Az október 22-én kiadott, később szóba hozandó, példátlan hosszú beharangozó⁸⁷ így már kétségtől annak a szépírónak (piaci felfogásban: eladható termékeknek) szölt, akinek a megjelenő kötetéből valóban eseményt lehetett gyártani.

Erre szükség is volt, mert, ahogy korábban szóba került, az olvasói szokások átrendeződése és ezzel párhuzamosan az irodalom „hordozóváltása” nyomán egy néhány száz, legfeljebb ezer példányban⁸⁸ megjelenő verseskötetnek, szemben az újabb és újabb, nem ritkán 20-30000-es példányszámú napi- és hetilapok olvasottságával,⁸⁹ jóval elenyészőbb információértéke volt, és a szerző „kanonizációjára” is kisebb hatással bírt, különösen a korabeli publikációs gyakorlat fényében.⁹⁰ A századfordulón a szépirodalmat is közlő orgánusok (a keresletet is mintegy jelző szűkös) kínálata, illetve a néhány, gyakran rövid életű irodalmi lap (*A Hét, Magyar Génius, Jövendő, Figyelő*) nagyjából kiszolgálta az irodalom iránt érdeklődő művelt közép- és felsőréteg igényeit, és ez a bizonyosfajta lefedettség sem segítette elő a könyvek iránti érdeklődés növekedését. A lakosság akkori anyagi helyzete mellett a könyvvásárlás eleve csak kevesek kiváltsága lehetett,⁹¹ miközben a korabeli könyvterjesztés logisztikai nehézségei szinte leküzdhetetlen akadályokat gördítettek a könyvpiac elé.⁹² A könyvek helyzetén a napilapok mint a kultúrákövetítés elsődleges felületei a fokozatosan nagyobb szerepet kapó reklámok közlésével is csak csekély mértékben tudtak lendíteni. Jellemző módon az adott lapot kiadó vállalat által forgalmazott, gyakran sorozatokba rendezett köteteire, valamint egyes kiadványokra felhívták ugyan a figyelmet (nyilvánvalóan előnytelen versenyhelyzetet teremtve más kiadókkal szemben, ráadásul tovább nehezítve a kereskedők helyzetét), azonban az átgondolt marketingstratégia hiánya óhatatlanul a könyvpiac átláthatatlanságát és az olvasók alultájékozottságát eredményezte.⁹³ És a hírközlés elmaradottságán a korban a kritika sem különösebben segít: a széles olvasótábor híján nehezen intézményesülő irodalmi lapok helyett a hírlapok volnának a műfaj elsődleges terepei, de a századfordulón meglehetősen alkalmi jellegű a – főleg rövidebb, tematikus – könyvajánló, és esetleges, miről születik egyáltalán néhány mondatos recenzio.⁹⁴ Minthogy az *Új versek* megjelenésének táján hírértéke sem nagyon volt a kritikának, vásárlásra ösztönző ereje, ha lehet, még kevesebb, így irodalmi sikerről (sőt, ahogy a korban gyakorta emlegették, szenzációról) aligha a szokatlanul kiterjedt sajtóvisszhang által generált átlagon felüli eladott példányszámok alapján beszélhetünk.⁹⁵ Sokkal lényegesebb maga a megkülönböztetett figyelem: az *Új versek* megjelenése mint a lassan országos méreteket öltő Ady-

jelenség hivatkozható, beszédtemát nyújtó eseménye s mintegy nyomatéka megkerülhetetlenné tette a vele való foglalkozást. Ugyanakkor sokat elárul a sajtóvállalkozások működésének piaci logikájáról⁹⁶ és a könyvkiadásnak ebben az egyenletben elfoglalt marginális helyzetéről, hogy a részvénytársaság végül a széleskörű ismertség ellenére is csak „kockázatvállalás”⁹⁷ esetén állt rá az üzletre, mely Adynak, mint egyik levelében írja, „[a]nyagilag: semmit sem hozott”.⁹⁸ Azonban az újságfelületek biztosította nyilvánosság lehetővé tette, hogy Adyból eladható márkatermék válhasson, és mindehhez a sajtó századfordulós átrendeződése, szemléletének, működésének megváltozása (ha úgy tetszik, „bulvárosodása”) nagyban hozzájárult. A növekvő piaci versengés, az olvasók elvárásának fokozott figyelembe vétele a kiadókban is tudatosította, hogy egy lap csakis sikeres üzleti vállalkozásként lehet kiszámíthatóan fenntartható, ehhez pedig nem elég a hirdetések számának növelése, hanem magának az újságírói szakmának is alkalmazkodnia kell a megváltozott igényekhez.⁹⁹ A nyelvi-tematikai tekintetben is minél hatékonyabb hatáskeltésre törekvő, a szenzációhajhász megfogalmazásoktól sem tartózkodó modern napilapkultúra készen állt arra, hogy az irodalom – a közéletnél, politikánál kevesebbeket érintő – jelenségéből is eseményt faragjon.

Az *Új versek* elő- és utóéletét tekintve tehát az a határozott benyomásunk alakulhat ki, hogy az Ady-jelenség nemhogy nem választható le arról a kulturális közegekről, amelyben létrejött, hanem mondhatni többé-kevésbé maga hozta létre. Ady költői kibontakozása nemcsak szigorúan véve poétikai jelenség, hanem a modern nagyvárosi újságírás fejleménye is. A kötet fogadtatását meghatározó közhangulattól elválaszthatatlan a formabontó költő-újságíró népszerűségét megalapozó sajtó, melynek köszönhetően, valóban elképzelhető, ahogy több (persze fenntartásokkal kezelendő) egykorú visszaemlékezés állítja, hogy szerkesztőségekben, akár kávéházi asztalok mellett is vitatkoztak e megosztó költészetről.¹⁰⁰ Miként a kritikai kiadás jegyzetében Koczkás Sándor írja, „az *Új versek* kiadását koncentráltabb és igényesebb hírverés előzte meg”: a *Még egyszer* céltalan hírfolyamához képest ezúttal alig néhány felhívás jelent meg, de azok minden eszközt megragadtak annak érdekében, hogy a leendő kötet egy jól előkészített recepciók közegbe érkezhessen. S mindebben már nem elsősorban a baráti főemlések gesztusait láthatjuk, hanem piaci megfontolásokat szem előtt tartó, átgondolt hangulati elemeket. Ady ezúttal nem kezdte a félkész könyvet különféle orgánumok felületén reklámozni,¹⁰¹ hanem hagyta, hogy a kiadó maga teremtsen a remélt minél nagyobb hatáshoz ideális feltételeket a saját lapjában: az 1905. október 22-i, a *Budapesti Napló*-ban megjelent (kvázi előfizetői) felhívás¹⁰² előtt tíz nappal Neményi Erzsébet már hivatkozott írása voltaképp a modern irányzatra süket, még mindig a „jó és a szép iránt lelkesülő” olvasótábor éles bírálatát fogalmazza meg. A provokatív tárca kiemeli, hogy nem más, mint az „ötven éve mozdulatlan” irodalmi közfelfogás nem hagyja kibontakoztatni a kisszámú – a cikk kontextusában félreérthetetlenül Adyra utaló – „igazi modernnek” esztétikai elveit (lévén „a lapokat a közönség írja, az író pedig hallgat”), noha „[e]gy-egy kiváló fej, egy-egy nagy ész vezető akarat és sejtő szív akad köztünk is. Itt ott kimagaslik egy-egy vezér: de hiányzanak, akik kövessék.”¹⁰³ A 22-i szignózatlan, a lap és a vállalat által közösen jegyzett beharangozó már a Neményi-írás által megnyitott térbe lép be: egyszerre reflektál a könyvpiac és az

olvasói igények elmaradottságára, melyben Ady kötete bizonyosan esemény-számba megy majd („Maga a könyv pedig semmiképpen nem sorozódhatik be majd egyszerű adatnak az irodalom jegyzéknaptárába. [...] Nem a régi döngicsélés ez.”), illetve igyekszik a modernnek korábban említett vezérszerepébe helyezni a szerzőt („Ady Endrének rövid idő alatt külön és megkülönböztetett hely jutott a magyar literatúrában. Nem tartozik senkihez, nem hasonlít senkire, lírája a gondolatoknak és a nyelvnek töretlen, új utain jár.”). A felfokozott mondatok immár nem pusztán a szerző érdemeinek az elismer(tet)ését célozzák, hanem az ez által remélt üzleti vállalkozás potenciális sikerét, amely tehát a *Budapesti Napló*, a Pallas Rt. és Ady közös érdeme (és érdeke): az *Új versek* hangsúlyozottan ennek a hármasszövetségnek a projektuma. A lap jó nevű szerzőjének szóló hírverés – illetőleg a vitákra történő hivatkozás – elég egyértelműen az ekkor közel húszeszes olvasói tábornak címzett, a kötet megvásárlására ösztönző felhívás, annak reményében, hogy a fogadtatás majd kedvezően befolyásolja a *Napló* előfizetőinek számát is. „Ady Endrének decemberben verseskötetete jelenik meg a Pallas irodalmi társaság kiadásában. A könyv Ady Endre új verseinek javát foglalja magában, olyan verseket, amelyek közül egy sem jelent meg úgy, hogy általános érdeklődés, irodalmi vélekedések, művészi felfogások összemérése ne kísérte volna.” Az ez után következő szakasz egyszerre szól a modern és a konzervatív líra olvasóihoz, amennyiben nem felejt el az újszerűségekre való hivatkozással a korábbi költői episztémé híveinek is tollat (azt is mondhatnánk: fegyvert) adni a kezébe: miközben szót ejt a megjelenés eseményszerűségéről, kiemeli, hogy a verspublikációk olvasása *nem azonos* a verseskötet olvasásával, és nem is helyettesítheti azt.¹⁰⁴ „Maga a könyv pedig semmiképpen sem sorozódhatik be majd egyszerű adatnak az irodalom jegyzéknaptárába. Ady Endre versei felett nem lehet egyszerűen napirendre térni: *újra* el kell olvasni őket, kritizálni kell őket, lelkesedni értük – vagy felháborodni rajtuk.” (Kiem. az eredetiben.) Ennek a jellemző újságírói retorikának is a nyitánya voltaképp az említett cikk: a recepció által tovább korbácsolt hangoskodó véleménynyilvánítás és az azokat követő, nem kevésbé hangos ellenszólam, ami később a szerző nevével egybefonódott modern-konzervatív vitát jellemzi, nagyjából ebben alapozódott meg. Később Ady ugyan a *Szilágy* általi – a híres Ignotus-írása nyomán elindult sajtóbeli – bírálatok során utal korábbi támadásokra, de ebben minden bizonnyal több a saját jelentőségét növelő túlzó retorika, mint a tényszerű igazság.¹⁰⁵ A felhívás így folytatódik: „A *Budapesti Napló* közönsége jól tudja, mennyire nem lehet ezeket az ötvös-művészettel kiformált, kivert sorokat úgy olvasni, mint a régi hangon tilinkózó dalokat, és jól tudja, milyen művészi szenzációkat nyújtanak ezek a versek azoknak, akik megértéssel olvassák őket. Ady Endre verseskötetének megjelenése minden bizonnyal érdekes esemény lesz azok számára is, akiknek konzervativizmusa a régi formákhoz ragaszkodik, még inkább azoknak, akik óhajtva várják egy új művészet megszületését, és mindenkinek, aki szeretettel és érdeklődéssel nézi: mint keresi egy erős poéta-individuum a maga külön művészetét.” Az ezt követő kiadói beharangozó hasonlóan kiemeli Ady kitüntetett helyét az irodalomban, „új érzések új hangjai”-ra hívja fel a figyelmet, ugyanakkor az Ady-olvasás exkluzivitásának a hangsúlyozása („Az irodalmi ízlés arisztokratáihoz szólnak ezek a versek”), illetve a feltételezett széles körű

érdeklődésre¹⁰⁶ történő hivatkozás később az Ady-hű recenzensek szólamaiba is beszüremkedik, mintegy alkalmat adva a múlt század költői örökségét elismerő olvasóknak az efféle líra iránti érdektelensége fölötti kritika megfogalmazására, ami persze tovább élte a két tábor szembenállását.

A könyv februári sajtóviSSzhangjának („hajsZának”, ahogy a költő gyakorta nevezte) az elindulásáig a január 28-i, korábban már említett önvallomáson túl két ajánló jelent meg Adyról. A sort a számottevő francia műveltséggel bíró Szini Gyula nyitotta, még előző év októberében a *Figyelő*ben (ekkor már a *Budapesti Napló* munkatársaként, tehát Ady kollégájaként), némi alapot adva az arra vonatkozó észrevételeknek, hogy a költőről főleg barátai írtak, a kelleténél valamivel talán nagyobb „átéléssel”.¹⁰⁷ Mondatai a századfordulós prózanyelv gyakori túlbujánzásait mutatják, melyek annál kevésbé győznek meg a nézőpont elfogulatlanságáról.¹⁰⁸ Ez alól Juhász Gyula a kolozsvári *Új Század*ban megjelent írása sem kivétel. A fiatal „modern”, aki fél évvel korábban meleg hangú biztatást kapott¹⁰⁹ levélben a vidékiként állandó versjelenléttel büszkélkedő Adytól, elsőként fejezi ki a csodálatát az ellenkező pólus lekicsinylő, gunyoros támadásán keresztül. Megkockáztatható, hogy Juhász számos kendőzetlenül elfogult, szándékolt hangulatkeltést tartalmazó színvallása nagyban meghatározta a következő hónapok szólamát, miközben a közönséges provokációnak ható, a viszontválaszra felhívó retorika az ellenkező véleményekbe is beszivároghatott. „Sok fanatikus barátja van s temérdek fanatikus ellensége. Emberek, ez Valaki! Megmondom, ki: a legnagyobb magyar költő: Ady Endre! Az ő verseit mohó gyönyörűséggel olvassák a magyar modernek, és fogcsikorgató ellenkezéssel a szívós maradiak. Igen, a maradyak! Kígyót, békát kiabálnak rá. Kozmopolita, beteg, dekadens, veszedelmes! És nem lehet a verseit érteni! [...] A nagy magyar ugaron dúsan teremnek a fűzfák. Rájuk akasztják lantjukat a bús magyar poéták. [...] (Lásd Új Időket és egyéb újságokat.) De micsoda versek. Langyosak, limonádésak [...] Minden intelligens ember tudja, kikről van szó: a farkas imrékről, földes imrékről és egyéb ignácokról. Ezek mellett a kedves fiúk mellett Ady Endre titán, gigász és leviathán. [...] Ady Endre a fiatal modern magyarság legnagyobb költője.”¹¹⁰ A két, egymással összeegyeztethetetlen költészetfelfogás markáns különbsége, mely – Juhász írása szerint – két, egymással harcban álló tábor vitájaként tartja leírhatónak az Ady-jelenséget, elfedi azt a belső megosztottságot, amely már a *Nyugat* megjelenése előtt akadályozta, hogy szemléleti alapon egységes modernségfelfogásról beszélhessünk.¹¹¹ Ennek legismertebb bizonyítéka Kosztolányi és Babits fennmaradt levélváltása. Ady költőtársaihoz fűződő, egyaránt komplikált, sokat elemzett viszonyából ezen a ponton magát a tényt érdemes felidézni, hogy a két, tekintélyes műveltséggel rendelkező fiatal költő meglehetősen lesújtó véleménnyel nyilatkozott egymás közt Adyról rögtön az *Új versek* megjelenése utáni napokban, s mindebben közrejátszhatott az egyfajta intézményesülésként is felfogható állandó *Budapesti Napló*-beli szereplés feletti irigykedés,¹¹² a hangzatos könyvajánlók keltette visszatetszés¹¹³ és persze a szerző túlhangsúlyozott újító szerepe elleni alkati idegenkedés egyaránt. „Emlékszik még azokra a napokra [írja Kosztolányi Babitsnak], mikor együtt álmodoztunk a mi irodalmunk újja alkotásáról s modern és szellemet, igaz ihletet és tudományos képzettséget követelünk minden új költőtől? Ma más idők járnak s úgy látszik a mi ter-

vünknek s egyúttal érvényesülésünknek jó ideig kell még várni. A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt ültettek: Ady Endrét s nem mások, kedves barátom, mint azon szintén modern szellemű fiatal emberek, kik arra aspirálnak, hogy rossz modoros és affektáltan zűrzavaros verseiket a B. N. tárcarovatában közöljék.” Babits válasza – a Kosztolányival való egyetértési akarás nyomán – hol szokatlanul durva, hol pamfletszerűen gúnyos: „Igaza van: Ady Endre éme lyítő poéta [...] Érdemes lenne egyszer ennyi-sokat nyilvánosan is elmondani Adyról – vagy másvalakiről – mert az ifju, a »modern« magyar irodalomnak közös hibája ez a hígság, ez a hanyagság, lazaság [...] Adynak még egy kellemetlen olda la: izléstelensége, ellenszenvenessége.”¹¹⁴ Érthető módon az újabb és újabb fe lületeken megjelenő átszellemült írások idején aligha volt már tere egy effajta val omásnak,¹¹⁵ különösen, hogy a köztudatban Ady nevével egybefonódott modern líra (és a róla való diskurzus) rajta és „követőin” keresztül végül mégiscsak helyet kapott a középosztály népszerű orgánumainak hasábjain. Ilyen módon a szá zadfordulón meglehetősen alulreprezentált, kissé olvasótáborát veszített szépiroda lom felé mind nagyobb figyelem irányult a sajtóban,¹¹⁶ ami a konzervatív kritika részéről is okot adott a szerző elismerésére.¹¹⁷

A megjelenés előzményeit látva legkevésbé sem meglepő, hogy a korban alap vetően ritkaságszámba menő hosszas, többszöri beharangozó mellett maga a szer ző is igyekezett felfokozott várakozást kelteni a kötete iránt. Az *Író a könyvééről* című, 1906. január 28-i provokatív, korának recepciós gyakorlatát mint az intéz ményesülés kétes értékű feltételrendszerét kifigurázó cikke¹¹⁸ már az emlegetett vezérpozíció öntudatában fogalmazódott. Új kötetének kitüntetettséget éppen azok a várható támadások garantálják, melyek egyszersmind ki is emelik az egykori sablonosan udvariaskodó fogadtatásban részesült kötetéhez hasonló, jellegtelen verseskönyvek sorából. „Majdnem kilenc évvel ezelőtt jött fel Debrecenből az irka alakú könyv, mely – tetszett. A húszéves diák már szkeptikus volt, és érezte, hogy a versei rosszak. A rossz versekért megveregették a vállát, emiatt hosszú évekig nem mert verset írni. Merre induljon az ember, ha olyan jeleket kap, hogy máris lecsücsülhet a jámbor költők kollégiumában.” Saját, egyfajta öngazolásként olvas ható fejlődéstörténetének felidézése voltaképp az ország gazdasági-kulturális el maradottsága és a művészi kiteljesedés érdekében szükséges elvándorlás kinyilat koztatásához szolgáltat alapot, ahhoz a felfogáshoz, amely szerint ebben a közeg ben csakis a támadások jelenthetik a művészi siker valódi bizonyítékát. „Egyazon erő űz el a Duna tájáról, mint a magyar parasztot. Menni, menni akárhova, mert itt hon rossz. [...] Az irodalomban is csak a béresgazda-individuumoknak szabad élni ök. [...] Nagy a mi bűnünk, mert azok merünk lenni, akik vagyunk. Mert néha olyan húrhoz érünk a lírán, melyek boldog Nyugaton már egyedül zenghetnek vissza valamit az emberlélek hangjaiból. Úgy érzem, s bátran vállalom, hogy az európai magyar lelkek szószólója vagyok. [...] Újak a vágyaim, új a sírásom, új az örömöm. Mindezért megérdemlem, hogy agyonüssenek. Szívesen s mosolyogva várom testemmel az ütest.” A beharangozó által megelőlegezett, a semleges viszo nyulás lehetőségét mondhatni kizáró sorok kétségkívül kedvezően befolyásolták az *Új versek* recepcióját: egyszerűen nem lehetett elmenni mellette szó nélkül, az állásfoglalás kényszere pedig óhatatlanul radikalizálta a véleményeket. Nem ok

nélkül merülhet fel a minél nagyobb közfigyelem szándékolt felkeltésének a gyanúja, különösen, hogy a három nappal korábban, Ignótus *Olvadás közben* című kötetéről megjelent Ady-kritika¹¹⁹ ugyancsak tartalmazott olyan megjegyzéseket, amelyek közvetetten a saját megjelenés előtt álló kötetére terelhették a figyelmet.¹²⁰ Habár aligha lehet megelégedezni a kötet elő- és utóéletében a brandépítés kitüntetett szerepéről, túlzás lenne azt feltételezni (s vélhetőleg Ady sem gondolta komolyan) egy, a *Szilágy*ban nagy port kavart cikkről, hogy egykori vármegyéjének vérig sértése szignifikáns hatással lehet az eladási mutatókra. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a *Budapesti Napló*ban megjelent írásból mégiscsak „ügy” lett, amire éppenséggel lehetett hivatkozni: az érintettek két ingerült cikkel reagáltak a zilahi *Független Újság* hasábjain. Ady a *Szilágy*ban közölt, február 8-i válaszára még két, hasonlóan zaklatott, valamint egy kioktató hangnemű reakció érkezett a magát megszólítva találó két újságírótól (előbbi egy álneves publicista, Ábrahám Adolf, utóbbi pedig Giczei Diószeghy Mór református lelkész nevéhez fűződik), majd Both István, a *Szilágy* szerkesztője (s Ady egykori magyartanára) békítő írása zárta a vitát.¹²¹ Ez a mondhatni, „házon belüli” csetepaté ugyan beletartozik a kötet szorosán vett recepciótörténetébe, ugyanakkor komoly hatása aligha lehetett a kötet kritikáira, vagy közvetlenül Ady megítélésére.¹²² A szerző maga pedig minden bizonnyal találhatott (és talált is) alkalmasabb reklámfelületet a *Szilágy* megyei újságoknál. Az alábbi, vitát generáló sorok magyarázata, könnyen lehet, ennél prózaibb, s erre maga a *Szilágy* ad választ az *Új versek* „sikertörténetére” reagálva: „Ady Endre verskötetére 2 – mondd: két – előfizetés történt szülővármegyéje részéről [...] még annakelőtte, mielőtt Ady Endre híres vármegyeárulását elkövette.”¹²³ Persze aligha valószínű, hogy az „árulás” pusztán az állítólagos érdektelenség felletti csalódottságból fakad. A konzervatív esztétika képviselőinek, pártolóinak címezett bírálat, amely, ismeretes, Arany emblematikus, megdönthetetlennek tetsző alakját is érintette, nemcsak a konkrét kötet, hanem tágabban a modern irodalmi törekvések jegyében, annak legitimációja céljából élezi ki a kétféle irodalomfelfogás szembenállását. „Az én vármegyém nemes Szilágy vármegye. Lakik benne valami kétszázezer ember. Akad közöttük néhány derék idea-faló lélek is. Nem merném közülük háromnak elmondani, hogy ki e Vasálarc.”¹²⁴

Az *Új versekről* megjelent első kritikák egy része, például az említett Bubits–Kosztolányi-levelezésben felmerülő Mohácsi Jenőé, látványos példáját nyújtják a szerző körüli mesterségesen generált felhajtásnak, ami – barátok és kollégák dicsérő írásai által – elősegítette, hogy az Ady-jelenség túlnőjön egy verseskötet hatókörén. Való igaz, nehéz elvonatkoztatni az Adynál kilenc évvel fiatalabb költő (ráadás képp ekkor már szerkesztőtárs) sorait olvasva attól, hogy Ady 1905 júniusában meleg fogadtatásban részesítette Mohácsi *Crescens* című első könyvét a *Budapesti Napló*ban, szerzőjében pedig egy „igazi költő lehetőségét” látta, ami nem kis dicséret volt akkor a lap új hangú törzsalkotójától.¹²⁵ Ezek az összefonódások ugyancsak az Ady-hatástörténet részét képezik. „Verset szeretnék írni Ady Endre verseiről. Méltóat az ő verseihez. [...] És összeszorul a szívünk és ave, ave, elepedve köszöntünk téged, Ady Endre, hogy mámorba vésted a mi vergődő lelkünk líró-tragédiáját [...] Istenem, milyen kevesen ismerik Ady Endrét, és milyen sokan gyűlölik. Erre nagyon büszke lehet. De néhányan rajonganak érte. Erre nem kell

büszkének lennie, mert ez természetes. Ady Endre képviseli nálunk emeddig a modern magyar lírát.”¹²⁶ Nem állítjuk persze, hogy a lelkesedés hőfoka egyedül a személyes érintettségnek szól. A dicsérő szavakban hamar egymásra lícitáló kritika azonban tagadhatatlanul egyik fontos sajátossága a kötet utóéletének, ahogy az is, hogy (tizenegyedikként a sorban) az első óvatos bíráló megjegyzésekkel élő *Pesti Hírlap*-beli cikkekre közel egy hónapot kellett várni, és az is pusztán a szerző hazaellenes gesztusait teszi szóvá, külön kiemelve annak veszélyét, ha mindezt egy „nagy, tehát hatásában éppen ezért pusztítóvá válható tehetség” végzi.¹²⁷ „Nincs joga senkinek, hogy elátkozottnak hirdesse a magyar földet. Magyarok különösen nem. Magyar költőnek éppen nem. Nagytehetségű költőnek meg százszor, ezer-szer nem.”¹²⁸ A későn eszmélő ellentábor reakciójának tempójából is lemérhető, valójában mennyire tekinthetjük forradalmi eseménynek a kötet megjelenését.¹²⁹ A több mint húsz megjelent kritika ellenére a közvetlen hatás marginális maradt, a beharangozók által vízbe dobott kövek nem vetettek hullámokat.¹³⁰ Horváth János egyenesen azt is kétségbe vonja, lehetett-e egyáltalán vitáról beszélni, részben a felek párbeszédre való képtelensége, részben a konzervatív oldal lekicsinylő szót-lansága¹³¹ miatt: tény és való, a *Budapesti Napló*val szemléletileg ellenkező klerikális *Ország* és a koalíciós *A Nap* is dicsérően szól a kötetről,¹³² sőt az *Új Idők* cik-kírója, Farkas Pál sem lát a jelenség mögött különösebb veszélyforrást, így hajlan-dó elismerni, hogy ezúttal „valami egész mással van dolga, mint formális csilinge-léssel, olcsó szentimentalizmussal, vagy ügyes rímeléssel. [...] a nagy többség azon-ban még mindig nem vett róla tudomást.”¹³³ A fogadtatástörténet tehát igazolni lát-szik Kner Imre meglátását, mely szerint a századforduló táján „[a]z igazi magyar ol-vasóközönség azokból áll, akik az irodalmat csinálják”:¹³⁴ még ha Ady kötete bizo-nyos körökben kézről kézre is járt, annak hatása valóban nem jutott jelentősen messzebb a kávéházak és szerkesztőségek asztalainál.¹³⁵ A kávéházi disputák azon-ban akkor is fontos részét képezik az Ady-kultusz és a modern-konzervatív szem-benállás alakulásának, ha a visszaemlékezések alapján nemcsak megmérhetetlen, hanem az utólagos távlat révén minden bizonnyal fel is nagyított jelenségről van szó.¹³⁶ Elképzelhető azonban, hogy Ady említett rendszeres fővárosi jelenlétének is köszönhetően hangos vitákra adhatott okot. Ezek emlékezete, fő szölamai könnyű-szerrel beszivároghattak az irodalmi nyilvánosságba, és nem csupán a későbbi reakciók retorikáját határozhatták meg, hanem az irodalmi tájékozódás és a véle-ményalkotás irányát is befolyásolhatták. Az említett bizonytalan hatásösszefüggé-sekkel együtt is beszédes a közismerten neuraszténiás Ady korabeli levelezése, aki, noha a támadásokban önigazolást is keresve, hajlamos lehetett a felnagyításra, mégis különös, hogy a február második felének hangos dicséretei közepette (tehát már az első nyilvános bírálatok előtt) több alkalommal is hivatkozik az őt ért táma-dásokra – s mindebben érzékelhető talán valami a korabeli kávéházi kultúra felté-telezhető működéséből is.¹³⁷

Hogy ez a voltaképp elszigetelt jelenség 1908 táján végül mégiscsak valódi saj-tóközdelemmé tudott alakulni, abban jelentős szerepe volt tehát a korai Ady-hívek hangzatos nyilatkozatainak, egész pontosan azoknak a hangoknak, amelyek az „értők” szűk, de válogatott táborának szólamaként ismétlődtek a lapokban. Innen nézve az a meglepő, hogy – Ady szavaival – az „íztelenül magasztalók” vitára in-

gerlő passzusai nem váltottak ki komolyabb visszhangokat, annál is inkább, mivel a szóban forgó megjegyzések retorikailag kivétel nélkül a szélesebb olvasóréteg elmaradottsága feletti kultúrpeszsimista morgolódásokba voltak ágyazva, egyértelműen kétféle irodalomfelfogás szembenállásaként élezve ki az Ady-kérdés fő tétjeit. Az első kritika kivételével a hozzászólások hangnemét az elfogult ízlésítélet és a személyeskedő vádaskodás határozta meg – a *Budapesti Napló* kritikusról, Fenyő Miksát dicséri, hogy írásában „hazai pályán” is józan értékelésre, s nem reflektálatlan hódolatra törekszik, még ha a hatás megfajtásának igyekezete olykor le is lepeli saját (nem teljesen elfogulatlan) értelmezői pozícióját.¹³⁸ A többség számára azonban a kritika vállaltan a személyeskedő színvallás terepe, ami a szerzőhöz tartozó hódolói kör általi csodálaton túl a szenzációéhes, bombasztikus kifejezésektől sem tartózkodó századfordulós újságírás gyakorlatáról is szolgál tanulságokkal.¹³⁹ Némelyik inkább tekinthető kiáltványnak, irodalompolitikai programszövegnek, nem pedig kritikának: a szerző elemzői igyekezet helyett – a Ady érinthetetlen ségének tudatában – megelégszik a „kultikus érvelés”¹⁴⁰ fordulataival, támadói érveinek megsemmisítése érdekében.¹⁴¹ „A dudvás, kutyatejes, számárkórós magyar Ugarba új eke indult [...] A nagy eke szarvánál Ady Endre áll. A fiatal álomlátók legkülönbje, a zsoltárok napszemű, teleszín fia, akinek életet a Szilágyság adott; erőt, színt, hangot, illatot a Szajna világa. [...] Ady Endre új versei ma jelennek meg az olvasni igazán tudók, a nyomorúságosan kevesek számára. [...] Nézzetek körül Gégeországban és lássátok a Vádat százszor igazolva...”¹⁴² A cikkek jó része tehát nem is akar másnak látszani, mint ami: nyílt színi provokáció¹⁴³ és művészetszemléleti hitvallás. A fölényeskedő, kiválasztottság-tudatról árulkodó gesztusok, illetőleg az ellenségek sokaságának visszatérő, önigazolásként funkcionáló emlegetése (még azok tényleges megjelenése előtt) egyaránt a két tábor felfegyverkezését, csatasorba állását célozzák meg, s mindezt abban a reményben, hogy Ady költészetétől hosszú távon ízlésformáló hatás s az akkorinál nagyobb olvasottság érhető el.¹⁴⁴ A kritika által tehát mesterségesen generált vitához a szerző jelentőségét igazoló túlzások is hozzájárultak: hacsak nem az említett kávéházi disputákra vonatkoztathatók, úgy aligha támaszthatók alá az *Új versek* megjelenésekor az ehhez hasonló passzusok, melyek azonban az adott lapot forgató olvasót könnyűszerrel meggyőzhették arról, hogy valódi forrongás zajlik Ady körül: „Olvasom Ady Endre kritikáit. Hallgatom az érte rajongók dítirambusait és látom ellenfeleink, meg nem értőink, lekicsinylőink hatalmas csapatát. Nagy poéta az, akinek nótája ilyen egymással tusakodó kritikai csapatot tud a fórumra csalni.”¹⁴⁵

A hozzászólások eldurulásához azonban a modern tábor erőfeszítései egyelőre kevésnek bizonyultak – még a diskurzus polarizálódása sem ment egykönnyen, hiszen bő tucatnyi írásnak kellett megszületnie ahhoz, hogy az elismerő szavak közé egy-egy fenntartásra utaló megjegyzés keveredjen. A *Pesti Napló* álneves szerzője (Sganarelle, március 8.) az egyoldalú magasztalásokkal szemben, többé-kevésbé objektív hangú bírálatot közöl, mindenekelőtt a szimbolista líra erőltetett túlkapásait, a francia költészet divathullámának a helyenként káros eluralkodását marasztalva el, miközben kitér arra, hogy a sajátját tett versdallam a „dekadens” stílusutánzatnál sokkalta nagyobb hatóerővel bír. Hozzá némiképp hasonlóan ítélt az ugyancsak liberális-konzervatív *Vasárnapi Újság* szerzője március 11-én (az Ady-

líra későbbi feltétel nélküli, de távolról sem reflektálatlan rajongója, Schöpflin Aladár), aki szerint a modorosság – „póz és affektálás” – sokszor ellene dolgozik a művészi kiteljesedésnek, és útjában áll annak, hogy igazán értékes vers jöhessen létre.¹⁴⁶ Nem elképzelhetetlen, hogy a *Jogászélet* rövid írása is e bíráló megjegyzésekkel egyetértésben fogalmazta meg a magyar irodalom belső fejlődési elvét elutasító francia lírai hatás keresettségét s a későbbi recepció másik visszatérő vádpontját, az érthetlenséget, ez utóbbi azonban majd csak ezt követően vált közkezen forgóvá. Különös ugyanakkor, hogy a korai kritikákban a szimbolista hatás nem kapcsolódott össze határozottan a hazaárulás közkeletű retorikájával, inkább a hazai viszonyok iránti pesszimista vízió előtt álltak a recenzensek tanácsstalanul, egyként érve ez alatt az elmaradottság társadalmi és esztétikai vonásait. A nyugat felé tájékozódás erőltetettsége, nem identikus átsajátítása, keresettsége elleni (tehát alapvetően esztétikai, nem pedig ideológiai) érvként szerepel ez több írásban is, például Schöpflinében. „Azt hiszi, nálunk akkora szellemi köd fogja el a lelkeket, hogy igazán eredeti, új gondolatok át sem tudnak hatolni rajta, s ezért az igazán eredeti tehetségnek el kell pusztulni ebben a sorvasztó, fojtó atmoszférában.” Hatvány, aki Schöpflinhez hasonlóan csak a *Vér és arany* kötettől datálja „megtérésének történetét”,¹⁴⁷ Ady úttörőszerepének tudja be, hogy – mint később írja – „sok rossz vers” került a kötetbe, köszönhetően Baudelaire kései „meghonosodásának”.¹⁴⁸ Habár az „új és magyar” líra iránti nemtetszés szólamai hangot kaptak, a konzervatív oldal az *Új versek* körüli sajtóérdeklődés egész ideje alatt nem reagált a provokatív megjegyzésekre, inkább fordított irányban volt tapasztalható – egyelőre sikertelenül – a kritikai visszhang mesterséges felkorbácsolására való igyekezet.¹⁴⁹ Az ellentábor továbbra sem látott mást Adyban, mint a nyugati „dekadens”¹⁵⁰ líra iránt fogékony szűk értelmiségi réteg által felkapott efemer jelenséget – még a majd végig kitartó hangos éljenzés¹⁵¹ sem készítette arra a konzervatív szellemű kritikuskokat, hogy szigorúan egy verseskötet hatókörén túlmutató esztétikai kérdésben foglaljanak állást. E tekintetben pedig megelégedett többnyire feltűnően higgadt, a modernekkel szemben alig személyeskedő számonkéréssel¹⁵² a hazaellenes gesztusok vonatkozásában, ám oly módon, hogy azok mellé olykor odafért egy-egy halk, elismerő félmondat is.¹⁵³ Bizonyosnak látszik, hogy a modernnek támogatói részéről indított sajtóhadjárat, illetőleg az Ady jelentőségét túllicitáló hatáskeltő kritikák sem érték el a kellő hatást: egy-két bíráló észrevételen túl érdemben nem volt mire reagálnia az ellentábornak, így a várt forradalom elmaradt. Ady – távolról sem épp „üldözött vadként”,¹⁵⁴ hanem mint a *Budapesti Napló* immár országos hírű költő-publicistája – 1906. június 17-én, az *Új versek* körüli kritikai visszhang elcsendesedése után megkezdte második párizsi útját.¹⁵⁵

(*Vér és arany*) Ady negyedik – sokak által a legjelentősebbnek tartott – verseskönyvének megjelenése (1907. december 20.), úgy tűnik, abban az értelemben már sokkal inkább tekinthető *eseménynek*, hogy körülötte valami ténylegesen megmozdult az irodalmi életben. Ehhez persze az *Új versek* mesterségesen generált sajtóvisszhangja mellett főként a *Nyugat* folyóirat 1908. év eleji elindulásának volt köze, Ady és a *Nyugat* fogadtatástörténete tehát szétszálazhatatlanul összefonódott.¹⁵⁶ Ez idő tájt a *Vér és arany* recepciója és vele együtt az egyre tágabb körökben kibontakozó Ady- és modernségkérdés magától értetődően és immár

elválaszthatatlanul forrt össze a modernnek „előretörésével”. A két „igazi” Ady-kötet közti bő másfél év valóban a modern irodalomfelfogás térhódításának az idejeként értékelhető. Azon nem lehet csodálkozni, hogy Ady fő orgánuma, a *Budapesti Napló* alapvető szemléletváltáson ment át: érezhetően reprezentatívabb funkciója lett a költészetnek, méghozzá látványosan a modern irodalom kezdett túlsúlyba kerülni (Ady mellett Kosztolányi, Mohácsi Jenő és a leendő „Holnaposok”, Juhász, Emőd, Dutka stb. jóvoltából), olyannyira, hogy – a Tárca rovat megnövekedett presztízsének is köszönhetően – 1906 szeptemberétől meg is szűnt a hagyományosabb lírát közlő Különfélék rovat. A konzervatív kritika oldaláról pedig jobbára egy-egy gunyoros megjegyzés jelzi a modern irodalom tagadhatatlan beszűremkedését a köztudatba.¹⁵⁷ Ady nevének „modernellenes szitokszóvá” válása noha különösen az 1908-as évhez (és főleg a *Holnap* antológia idejéhez) fűződik,¹⁵⁸ ugyanakkor ennek első jelzései már valamivel korábban megtalálhatók. A vita voltaképpen kibontakozását lehetővé tevő homogenizációs újságírói gyakorlat 1906 végén, 1907 elején Tóth Béla *Pesti Hírlap*-beli ún. *Esti leveleivel* vette kezdetét, egyfajta (megkésett) reakcióként Ady fogadtatásának szenzációhajhász fordulataira. A csipkelődő, személyeskedő kiszólásokra, miután a támadások a Baudelaire és mások „értelem nélkül való” költészetéből sarjadó „adyendreségek” mögötti általános esztétikai devalválódást vették célba, Ady válaszcikkkel reagált, minden bizonnyal azért is, mert Tóth konzervatív publicisztikája kedvezőtlenül befolyásolhatta a *Pesti Hírlap* nyugati irodalmat alapvetően nem olvasó, arról főként az ehhez hasonló újságcikkekkel tájékozódó közönségét. A népies dalairól ismert, nem különösebben jelentős költő, Tóth Kálmán fia Oscar Wilde-aforizmák ürügyén ragadja meg az alkalmat, hogy kifejtse véleményét az üres, frázispufogtató, egyenesen „járványnak” titulált modern művészetről, mellyel „okos művelt, jóízű emberek millióit” vezetnek meg.¹⁵⁹ Ady – helyenként ugyancsak személyeskedő és sértő – válaszában¹⁶⁰ az érthetlenség címén céltáblává vált irányzat védelmére kel, s nem véletlenül: ez a modern konzervatív irodalmi vita azon pontja, amelyben a korábban Adyra emelt vádak már egy „új iskola” vonatkozásában kezdenek ismétlődni a sajtóban. Az ellenfelek néven nevezése már annak a „csodálatos, áldott vihar” a jegyében zajlik, melynek hite mellett maga az Ady-cikk is vallo-mást tesz, s nem kizárt, hogy az ars poetica jellegű apológia mögötti szándék a változáshoz elkerülhetetlen szembenállás további kiélezése lehetett. Ahogy Ady fogalmaz, a „véggépp nevetséges” régi intézményes keretek, mint az Akadémia és a „Kisfaludy-társaságok” helyett a fő veszélyforrást a „Rákosi Jenők” (vagyis a „programos butítók”) jelentik, valamint a Tóth Bélához hasonló konzervatív szemléletű, az európai kultúráról csak felszínesen tájékozódó újságírók, akik torzított perspektívájukon keresztül a modern irodalmi törekvések ellen hangolják a közvéleményt.

Habár ez a félelem utóbb (a további ellenpropaganda jellegű cikkek elmaradása okán) alaptalannak bizonyult, még a *Vér és arany* megjelenése előtti időből van nyoma annak, hogy az Ady-kérdés már tágabb esztétikai összefüggésekbe ágyazódva merül fel, s ha egyelőre csak marginális szinten, de tovább folyik a vita az új irányzatról, méghozzá a legismertebb hazai újítót állítva pellengérré. *Progresszió vagy dekadencia?*¹⁶¹ a címe a *Debreczeni Főiskolai Lapok* (Ady egykori lapja) 1907. október 15-én megjelent írásának, amelyben a szerző – kapcsolódva Tóth Béla

Wilde egyik színdarabja nyomán kifejtett modernellenes eszméihez, részben Ady-nak a normakövető költészetet elmarasztaló korábbi megjegyzéséhez¹⁶² – részlete- sen, ám meggyőző irodalmi olvasottság¹⁶³ nélkül szól a poézis szabályait sértő „jel- zőkből álló költészet” visszatetsző és érthetetlen, a rútat felstilizáló művészi gya- korlatáról, valamint e költészet gondolati devalválódásáról és annak kártékony ha- tásairól.¹⁶⁴ A Szabó István által jegyzett cikk vehemenssen polemikus, gyakran pa- rodisztikus retorikával, a hagyományos költészeti tradíciók védelmében szól a „ke- leti pestishez” hasonlítható irányzatról, amely ellen fel kell venni a harcot. Jól lát- szik azonban, hogy a szembenállást kiélező háborús metaforikát¹⁶⁵ az esztétikai érintettségen túl a recepció hatáspotenciál is táplálja, amelyet leglátványosabban az *Új versek* vonatkozásában figyelhetett meg a korabeli olvasó. Amennyiben való- ban beszélhetünk a modernnek előretöréséről, úgy annak, a vitairat tanúsága sze- rint, nem is elsősorban a „poéták meggyőződészerű ujránnyu alkotásaihoz” van köze, sokkal inkább a „poémaköteteket kritika alá vevő szépirodalmi és napilapok régiekre vonatkozó szidalmi és emezeket dicsérő himnuszai” idézték elő. Szabó István ennek szellemében tesz vitára késztetően direkt állásfoglalásokat, nem fukarkodva a modern költészet poétikai jellegzetességeit kfiguráló jelzőkkel,¹⁶⁶ és annak a re- ményével zárja az írását, hogy a – minden bizonnyal rövid életű – modern áramlat körüli kritikus lelkesültség nem tereli le az útról az „egészséges és esztétikus izlés” képviselőit, és a haza erkölcsi és művészi épsége nem forog veszélyben.

Két héttel e konzervatív kritika után a lap közölte a másik fél – annak „elveivel ellenkező” – reakcióját a dekadens költészet megítéléséről. Zoltán István három részletben megjelent cikksorozatában¹⁶⁷ alapvetően a Szabó-féle bírálat tanulságai- ra reflektál, mikor az új költészet iránti általános ellenszenvet (és az ennek kiala- kulásában fontos szerepet játszó Ady megítélésének következményeit) veszi górc- ső alá. Noha a sorozatos filológiai pontatlanság¹⁶⁸ az ő állításainak hatóerejét is gyöngíti, különösen, hogy éppen az olvasóközönség felszínes műveltségét, a tájé- kozódás hiányát említi mint a kedvezőtlen megítélés egyik lehetséges okát,¹⁶⁹ a fo- lyóiratokban mindinkább (ha nem is meghatározóvá, de) láthatóvá váló modern (közkezen forgó – pejoratív felhangú – kifejezéssel: dekadens) művészet elterjedé- sének veszélyét megfontolandó módon veti fel. Egy újfajta beszédmód természet- szerűleg hívja elő annak epigonjait, szól Zoltán István (Szabóra ugyancsak reflek- táló) érvelése, ami egyszerre káros a jellegadó alkotók művészi teljesítményére és főként megítélésére nézve, és erősíti fel az irányzatot vagy divathullámot ellenzők (azaz a címben szereplő „denevérek”) kifogásait. Mindez különösképp az ismerős érzéseket vállaltan nem a megszokott nyelven elbeszélő irodalom esetén nehezíti az esztétikai teljesítmény jóhiszemű mérlegre tételét, ahol a közönség radikálisan szembesül a megértés nehézségével – ugyanis a „nagyközönség nem szereti a fejét törni. Élvezni szeret, de ingyen.”¹⁷⁰ A cikk tehát egyrészt meghatározónak véli az „adyendreség” mint jelenség kialakulásában a modern líra külsőségeit túlhangsú- lyozó utánpótlás tevékenységét,¹⁷¹ mintegy megelőlegezve Ady-nak a duk-duk írás- ban bántóan megfogalmazott hasonló észrevételét. Másrésztől cáfolni igyekszik a korábbi észrevételek közül nemcsak az érthetlenség vádját, de a költészet „ren- deltetésének” az elvitatását is. A „dekadens irodalom” amellet, hogy gondolatilag igenis tud mély (még ha nem is könnyen hozzáférhető) lenni, amennyiben épp

nem az epigonokat vesszük szemügyre, de implicit módon azt is magában foglalja (válaszolva egyszersmind Szabó kultúrpresszimista bírálatára), hogy a tágabb olvasóközönség rutinszerűvé vált befogadói magatartását képes termékenyen alakítani, ha úgy tetszik, bizonyos értelemben *nevelni*.

Az Ady-recepció által megnyitott, az olvasók táborát a korábbiakhoz képest radikálisabban megosztó¹⁷² befogadói szituációban útnak induló *Nyugat*, mely a modernnek számára intézményesült megjelenési felületet, a konzervatívoknak pedig hivatkozható támadási pontot jelentett,¹⁷³ innen nézve szükségképp átpolitizált térbe érkezett 1907–1908 fordulóján.¹⁷⁴ Mindez nem meglepő, lévén, ahogy Rákai Orsolya Schöpflin nyomán említi, a modern irodalom útkeresése voltaképpen felfogható egyfajta autonómiatörekvésként,¹⁷⁵ ami együtt járt a nemzeti kultúra folytonosságában hívó hivatalos vagy akadémiai irodalom értékszempléletének elutasításával.¹⁷⁶ A lap ennek szellemében nyitotta első számát többek közt Ady *A magyar Pimodán* című, vitára ingerlő „programszövegének” első részével, mely voltaképp a jó–szép–igaz hármásának klasszikus művészi elvét s annak társadalomformáló szerepét¹⁷⁷ írja felül a maga „dekadens”, az erkölcsi normák helyett az öntudatlan állapot ösztönkésztetéseit művészi rangra emelő felfogásával.¹⁷⁸ Ezzel a hitvallással egy időben Rákosi Jenő jóvoltából a *Budapesti Hírlap* egy több oldalas vezércikkkel nyitotta az 1908-as évet,¹⁷⁹ amelyben már szélesebb társadalmi összefüggésekben láttatja a kultúra – a fiatal irodalom (az ún. „intellektüelek”) eltévelyedéséért is felelős – értékválságát.¹⁸⁰ Az erre válaszoló Ignotus és Szini, illetőleg az elsőként az *Alkotmányban*, majd a *Katolikus Szemlében* fellépő Görcsöni Dénes (valódi nevén Friedrich István) által a két szembenálló irodalomfelfogás összeütközése 1908 februárjára már a nyílt sajtóvita irányába tartott, amihez a Kisfaludy Társaság ülésén elhangzott Beöthy Zsolt-féle (a nemzeti hagyomány elutasítása feletti aggodalmának hangot adó) elnöki felszólalás¹⁸¹ mintegy intézményes (sőt egyenesen politikai) kereteket adott. Az *Új versek* utóhatásából minderre tekintettel annyi érzékelhető, hogy a vita már akkor is Ady alakja körül zajlott, mikor nem közvetlenül ő vagy a közelmúltban megjelent kötete került szóba: az imént említett első nyugat-ellenes reakciók¹⁸² erkölcstelenség-vádjában a korábbi Ady-ellenes támadások szölamai ismétlődtek. Az ismerősen csengő kritikai megjegyzések nyilvánvalóan nem ok nélkül mosták egybe a „nyugatosnak” nevezett irányzatot Adyéval: a „mesterséges mennyországok” művészideáljának másfél hónapon át folyamatosan megjelenő cikksorozatot szentelő szerző munkája egy éppen útjára induló lap életében mindenképp identitásképző, kiáltványértékű funkcióval bírt, miközben a mámor és a líra találkozásának leegyszerűsítő olvasatára egyenesen felhívó szöveg az Ady körüli indulatoknak is érthető módon katalizátora lehetett. Görcsöni Dénes néhány nappal *A magyar Pimodán* című sorozat február 16-i befejezése után, aligha függetlenül a cikk üzenetétől, lépett fel a *Nyugat* vélelmezett romboló esztétikai normafelfogása ellen. Harcias ellenpropagandája nagyrészt a sajtóban éljenző tárogatók hangulatkeltésére adott válaszként fogalmazódott meg, immár annak a veszélynek a jegyében, amelyet a csoportképződés mint identitáslétesítő- és erősítő effektus önmagában hordozhat¹⁸³ – mindezt egy olyan szerző vonatkozásában tehát, aki már nem pusztán a *Budapesti Napló* versrovatának állandó, kéthetente jelentkező szereplője, hanem egyszersmind egy új „modern” folyóirat emblémája is volt.

Azt láthatjuk tehát, hogy az Adyhoz hű kritikusok fáradhatatlan sajtómunkája a *Nyugat* indulása körül vált önmagán is túlmutató hatástényezővé. A konzervatív tábor akkor kezdett Ady vonatkozásában egy ízlésformáló jelenség veszélyéről beszélni, amikor, mintegy intézményesülve, immár önálló felületen láttak napvilágot az új irodalmi törekvések, melyek aztán a csoportos fellépés nyomán igazolni látszottak azt a jóslatot, amiről az Ady első fővárosi kötetének szóló lelkes fogadtatás szónokolt: az „Ady Endrék” serege már valóban dörömbölt az irodalom kapuján.¹⁸⁴ „[N]apról napra egyebet se látunk, mint hogy a közvéleményt irányító sajtó majdnem teljesen azonosítja magát ez iránnyal. Amikor csak lehetséges, ajánlja, terjeszti, a kezére jár. Hírlapjaink legnagyobb része megnyitja hasábjait e gonosz és zöld emberkék cikkeinek [...] s a közönség ilyen sok formában és mindenfelől ugyanazt hallván, végre is megtántorodik. [...] Mindenfelől az Ady Endrék dicsérete hangzván, s mivel alig akad hírlap, mely minden szám megjelenése alkalmával meleg szavakkal ne ajánlaná az Ady Endrék irányát verssel és prózával szolgáló Nyugatot, időnkint meg kell ismételnünk óvásunkat az ellen az ízlés- és erkölcsromboló irodalom, az ellen a becsület- és nemzetpusztító munka ellen, mely abban a sajtó által oly melegen pártolt táborban folyik.”¹⁸⁵ Nagyban meghatározta tehát az Ady-fogadtatástörténet kontextusa a *Nyugat* folyóirat alakulását, melynek indulása távolról sem tekinthető zökkenőmentesnek,¹⁸⁶ közönségsikernek pedig főleg nem. Megjelenésről ugyanis nemhogy nem cikkeztek a lapok, de az előfizetők száma sem jelez különösebb felfokozott várakozást.¹⁸⁷ Ezzel együtt a lap intézményesülése aligha képzelhető el Ady közismertsége, felfokozott irodalmi jelenléte körül ekkorra kialakult közhangulat nélkül, miközben a *Nyugat* és a köré csoportosulók felé (pro és kontra) irányuló figyelem, ami nyomán a köztudatban ő és a lap szükségyszerűen összekapcsolódott,¹⁸⁸ kedvezően befolyásolta mind a szerző, mind a modern irodalom ügyét. Utóbbit tehát bármennyire is megosztotta Ady vezérszerpének vagy épp esztétikai elveinek megítélése, és hiába volt modern irodalom által színre vitt művészi heterogenitás belső feszültségek, viták eredője,¹⁹⁰ a sajtóbeli identitásjelölő megnyilatkozásoknak nagyban köszönhetően, 1908-ban lehetetlen volt már tovább az új művészi törekvésekre a konzervatív kritika részéről mulandó divatjelenséggént tekinteni.¹⁹¹ Ezzel egy időben a „csatatér” is változott: az ellentábor cikkeinek mindinkább explicitebbé váló Ady-bírálatára már egyre kevésbé szolt közvetlenül a költőről vagy szigorúan véve esztétikai kérdésekről, és az éppen aktuális Ady-kötetéről folyó disputa fókuszja fokozatosan tevődött át a tágabban értett, ideológiai fogalomnak tekinthető modern irodalom jelenségegyüttesére.¹⁹²

JEGYZETEK

A tanulmány megírásának idején a szerző Móricz Zsigmond Ösztöndíjban részesült.

1. Önmagában beszédes, hogy mások mellett épp az első Párizs-inspirációt jelentő, Ady nagyváradi éveinek egyik legfontosabb alakja, a barát és munkatárs – sokáig Váradon és Pesten lakótárs – Biró Lajos nem állt be az emlékezők sorába, ám az Ady-kép alakulását meghatározó nehézségekre nézve még tanulságosabb maga az indoklás: „Annyi hazugság jelent meg Adyról és Adyval kapcsolatban jóhiszeműen vagy rosszhiszeműen, hogy valami belső ellenállás vibrál bennem az ellen, hogy Adyval való találkozásaimról és barátságomról beszéljek.” Vö. *Emlékezések Ady Endréről II.* szerk. Kovalovszky Miklós, Akadémiai, Bp., 1974, 708.

2. „A május [valójában február – H. Á.] elejére megjelent kötetnek volt ugyan lármája, s itt-ott extatikus jelzőkben magasztalta egy-egy hírlapi cikk (valamelyik Ady-hívő buzgalmából), ám a láрма, mit a kötet keltett, zajos és vásári és épen ezért sokakban ellenérzést keltő volt. Mindenesetre: *a kötet nem jelentett »irodalmi eseményt«*, amint Bandi és legközvetlenebb barátai várták volna...” Ady Lajos, *Ady Endre*, Amicus, 1923, 114.

3. Mindenekelőtt az alábbi két kutatásra hivatkozom. Vö. Kosztolánczy Tibor, „*Rajongj érte, vagy szidd le a sárga földig – jámbor embertársam – , az nekem mindegy*”, *Iskolakultúra*, 2006/7–8, 54–62; Szénási Zoltán, *Ady Endre költészetének fogadtatása 1908 előtt*, *Irodalomismeret*, 2012/2, 77–83.

4. Utóbbiról legutóbb Boka László tanulmánya nyújtott átfogó képet. Boka László, „*Szellemi erupció – és hadi készülődések... (A Holnap és a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja)*”, *Irodalomismeret*, 2016/4, 15–32, kötetben megtalálható az *Almanach* 2016-os reprint kiadásában is (OSZK–Argumentum, Bp., 2016, 17–43.)

5. Kulcsár Szabó Ernő, *Budapest – Bécs – Berlin: a Nyugat és a közép-európai modernség* = Uő., *Megkülönböztetések*, Akadémiai Kiadó, Bp., 2010, 196.

6. Bóka László, *Ady Endre élete és művei I.*, Akadémiai, Bp., 1955; Varga József, *Ady útja az „Új versek” felé*, Akadémiai, Bp., 1963.

7. Az *Ady-bibliográfia* alapján általam ismert 24, önálló *Új versek*-kritikából alig néhány tesz említést arról (tartózkodva bármiféle distinkcionalizáló megjegyzéstől), hogy új kötettel lépett elő a költő, és mindössze három esetben fedezhető fel komolyabb oppozíciós szándék Ady korábbi költészetével (ebből kettő, a *Pesti Napló*, illetve a *Pesti Hírlap* cikke alapvetően elmarasztalóan szemléli az *Új versek* világát, míg Schöpflin Aladár *Vasárnapi Újság*-beli kritikája elismerően szól a látványos fejlődést mutató kötetről). A bibliográfiai adatokhoz lásd: Vitályos László – Orosz László, *Ady bibliográfia 1896–1970*, MTA, Bp., 1972. Valamennyi kritika megtalálható a kritikai kiadás jegyzeteiben. *Ady Endre Összes Versei II.*, s. a. r. Koczkás Sándor, Akadémiai, Bp., 1988, 238–276.

8. *AEÖV II.*, 252.

9. „Nemsokára jött a második Ady-kötet.”, ami természetesen már a harmadik volt. Hatvany Lajos, *Ady*, Szépirodalmi, Bp., 1974, 18.

10. *Emlékezések Ady Endréről III.*, szerk. Kovalovszky Miklós, Akadémiai, Bp., 1987, 550.

11. Az *Új versek* egyik utolsó (Csáth Géza által írott) egykorú reflexiója emlékezik meg egyedül arról, hogy Ady nem a „semmiből” vált a közfigyelem tárgyává. „Sokan gyűlölik ezt a fiatal költőt [...] Ma már nagyon sokan rajonganak érte, de ehhez majd nyolc év kellett.” (*Bácskai Hírlap*, 1906. július 29.)

12. Vö. Ferencz Győző, *A világhosszág lobogója alatt* = „*Komp-ország megindult dűbösen Kelet felé újra*”, *Napvilág Kiadó*, Bp., 2014, 162.

13. Vö. Szénási Zoltán, *Reprezentáció és karitás* = *A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*, 3–16, itt: 3–5.

14. Schöpflin Aladár, *A magyar író* = Uő., *Válogatott tanulmányok*, Szépirodalmi, Bp., 1967, 46.

15. „Ezzel az író a gályarab láncával fűződött az újsághoz, s az irodalom kenyéradója az újság lett. Mint minálunk a kenyéradók általában, nagyon rossz kenyéradó lett, kiszívja az író csontja velejét is, megpuhítja hátgerincét”. Uo. Az irodalom és az újságírás összefonódásáról és annak következményéről lásd még Szénási, *i. m.*, 5–8.

16. Szini Gyula már 1905-ben, a *Figyelő* hasábjain figyelmeztet, hogy „az újság nemcsak a hiradás feladatát teljesíti, hanem pótolja, szurrogálja és ezért kiszorítja a lassabb lüktetésű folyóiratot és a még lassabb könyvet.” Szini Gyula, *Irodalom és újságírás*, *Figyelő*, 1905/1. 4–5. Vö. még Derzsi Tamás, *Századvégi üzenet*, Szépirodalmi, Bp., 1973, 106.; Farkas Lujza, *A Nyugat és a századeleji irodalomforduló*, Gyarmati Könyvnyomtató Műhelye, Bp., 1935.

17. Vö. Ambrus Zoltán, *Irodalom és újságírás* = *A magyar esszé antológiája III.*, szerk. Domokos Mátyás, Lakatos András, Osiris, Bp., 2007, 269–281.

18. Biró elismeri, hogy az újságot valójában a közönség „írja”, és a lapok megélhetési kényszere folytán nem tehet mást, mint enged az olvasók szenzáció iránti igényének. „Ha a közönségnek vér kell, a közönség vért kap. [...] Minthogy azonban nem egy lap van és nem kettő, hanem tíz és húsz és száz és ezer, a verseny nekiveti magát annak a nemes feladatnak is, hogy az indulatokat és a sötét ösztönöket ki tudja leghathatósabban lángra lobbantani.” Biró Lajos, *A sajtó*, Modern Könyvtár, Bp., 1911, 15.

19. „Az újság lefelé terjeszkedik, ezért válik mindig olcsóbbá, ezért lármáz, ezért kiabál, ezért handabandázik. És ez az utálatos láрма [...] ott lenn kultúrfejlődést jelent; ami innen fentről a nívó leszállítása,

az onnan lentről a nivó emelkedése.” *Uo.*, 21. Az irodalmi nyilvánosság átrendeződéséről lásd bővebben: Bengi László, *Az irodalom színterei. Irodalom és sajtó összefüggésrendszere a 20. század első évtizedeiben*, Ráció, Bp., 2016, itt: 69–101.

20. Az önmagát majd a viták során a hagyományos értékrend őrzőjeként definiáló „hivatalos” irodalom és az általa tömegjelenséggént megbélyegzett, az új áramlatokra rezonáló sajtóirodalom szembenállását, annak társadalmi vonatkozásait Schöpfung Aladár nyomán Rákai Orsolya vette szemügyre. Rákai Orsolya, *A teljes zenekar. Schöpfung Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége*, Editio Princeps Kiadó, Bp., 2013.

21. E léptéket jól jellemzi, hogy a kiegyezés és 1910 közt a főváros lakossága (az elővárosok nélkül) 270-ről 880 ezerre gyarapodott, ez idő alatt a házak háromnegyedét kitevő földszintes házak száma 1914-re a felére csökkent. Vö. Hanák Péter, *Polgárosodás és urbanizáció. Bécs és Budapest városfejlődése a 19. században* = *Uő.*, *A Kert és a Műhely*, Balassi, Bp., 1999, 27. A jelenség egyik fontos korabeli dokumentumához lásd: Schöpfung Aladár, *A város*, Nyugat, 1908/7. A civilizációs változásról Ignóus pedig egy helyen az alábbiakat fogalmazza meg: „[...] akik ma Magyarországon húsz-harminc évesek, teljesen más kohóból kerültek ki, mint apáik. Városi élet, kereskedelem, ipar, tudós foglalkozás, utazás, és faji elvegyülés olyan sokféleségből, mely mára valósággal új magyar fajtát teremtett a tegnapihoz képest. Ignóus, *Irodalmi modernség* = *Uő.*, *Válogatott írásai*, Szépirodalmi, Bp., 1969, 626. A kérdéssel lásd még: Schein Gábor, *Budapest territorizáltsága a Nyugat első évfolyamaiban* = *Nyugat népe*, szerk. Angyalosi Gergely, E. Csorba Csilla, Kulcsár Szabó Ernő, Tverdota György, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2009, 127–138.

22. Habár a korban megoszlottak a vélemények a kávéházak felértékelődő szociális-társadalmi szerepének okairól (sokan a szegénység – a nem kielégítő lakhatási körülmények – okozatának tekintették), az „újkori fórum” vagy „agóra” elnevezés, a kávéházak vissza-visszatérő metaforája jól mutatja, az ismeretszerzés, közművelődés szempontjából sokkalta fontosabb a kávéháznak tulajdonítható kultúraformáló erő, mint annak negatív szociális vetülete (nem beszélve arról, hogy a kávéház mint a művészi tevékenységet lehetővé tevő helyszínről joggal beszélhetünk a modern művészet bölcsőjeként). Vö. Sánta Gábor, *„Vigasztal, ápol és eltakar”*. (A budapesti kávéházak szociológiai és pszichológiai természetrajza a századfordulón) = *Uő.*, *„Minden nemzetnek van egy szent városa”*. *Fejezetek a dualizmus korának Budapest-irodalmából*, Pannónia Könyvek, Pécs, 2001, 199–233.

23. Az olvasni tudók aránya különösen Budapesten nőtt – az országos számadatokhoz képest is – jelentősen. Míg a századfordulóra a lakosság 61%-a volt potenciális újságolvasó, a fővárosban már 80% körüli ez az arány. Vö. Buzinkay Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, Wolters Kluwer, Bp., 2016, 231.

24. „Sehol több tehetség el nem pusztul, mint Magyarországon.” Osvát Ernő, *Motívumok*, Figyelő, 1905/1, 1. Osvát mellett hasonlóan vélekedik Schöpfung is a kenyérkeresés során elkallódó tehetségekről: „Ma az a helyzet, hogy soha annyi tehetséges ember nem dolgozott az irodalomban, és soha akkora nyomor nem volt az irodalomban.” Schöpfung, *i. m.*, 47.

25. A „merész hangokat felszabadító” váltásról, fejlődésének debreceni időszakáról lásd: Vezér Erzsébet, *Ady Endre élete és pályája*, Seneca, Bp., 1997, 28–33; Bóka, *i. m.*, Tóth Béla, *Ady és Debrecen (1896–1899)*, Debreceni Akadémiai Bizottság, 1979.

26. Bóka, *i. m.*, 110. Később, Ady 1908. február 27-i felolvasóestjének sajtóvisszhangjai jól mutatják, mennyire bizonytalan az újságírói szóhasználat túlkapásai miatt pontos képet kapunk az adott jelenségről, történetesen arról, milyen hatással is volt a költő egykori városára, mely – ugyancsak a beszámoló tanúsága szerint – még mindig inkább Ábrányiért lelkesedik. Míg a *Debreceni Független Újság* egykorú jelentése szerint „Ady Endre megjelenésére tomboló tapsvihár tört ki”, addig a Csokonai Kör december 15-én tartott felolvasó üléséről referáló beszámoló így ad hírt ugyanarról: „[m]ikor Ady itt járt, ódákat írtak a helyi lapok jötte elé. S mi történt? A közönség bosszankodással távozott az estéről. [...] Az a siker, mely Ábrányit érte, s mely a kitörő s lelkesült éljenzésben s tapsviharban nyilvánult, nemcsak Ábrányinak szólt, de minden magyar poétának, ki nem nagyképpüleg, s nem idegenből vett eredetiséggel akar feltűnni a magyar Parnasszuson.” *Ady és Debrecen*, összegyűjtötte Szabó Sándor Géza, Megyei Könyvtár, Debrecen, 1977, 158, 175.

27. A *Debrecen-Nagyvárad* Értesítő tudósítója ugyancsak „hírlapíróként” hivatkozik az est főszereplőjére, aki, könnyen lehet, a Csokonai Kör titkára, egyben a *Debrecen* főmunkatársa, Benedek János közvetítésével kerülhetett pár hét múlva a laphoz. Vö. *Emlékezések Ady Endréről II.*, 46.

28. Habár nem olyan „hirtelen”, mint ahogy a visszaemlékezésében írja. Erre a jegyzetet író Koválovsky Miklós utal: az 1903. május 29-i, a *Budapesti Napló*-ban újraközölt cikk után év végéig elszórtan

jelenik meg néhány publicisztikája és novellája, továbbá a fővárosba történő invitálás sem történhetett meg ősz előtt, mikor Ady már Párizsba készült. Vö. *EmlAE III.*, 369–375.

29. Egyetlen példát emelek még ki, Gellért Oszkárét, aki az ismeretség után kritikát is írt a *Még egyszer*-ről. „1902 októberében Osvát Ernő, a Magyar Génusz szerkesztője megmutatott nekem egy rövid színeképet, melyet *A műhelyben* címmel Ady Endre küldött a lapnak. Ady színeképét október 26-án adtuk ki. Ez az első írása, melyben a költőt megismernem adatott. [...] A kitűnő publicista sem ismeretlen már előttem; jóval előbb olvasom a nagyváradi lapokban megjelent cikkeit.” *EmlAE III.*, 658.

30. Ady szinte pontosan egy évvel a tényleges megjelenés előtt kezdi emlegetni az *Új verseket* úgy, mint ami „egy-két hét múlva” a nyomdában lesz. Ez persze túlzott optimizmus volt a részéről, hiszen még március 26-án is arról ír, „tárgyalásban van” a kiadóval. Ám még Kabos baráti segítsége dacára is nehezen haladtak a tárgyalások, ugyanis október 24-én előfizetési felhívást küld Diósyné testvérének, Bertának, tekintve, hogy a Pallas csak megfelelő számú előfizető esetén hajlott a kiadásra. December 17-én már a „kötet korrigálásáról” ad hírt, de a megjelenés egészen február elejéig késlekedett. Vö. *Ady Endre levelezése I.*, s. a. r., Vitézy László, Akadémiai Argumentum, Bp., 1998, 190-es, 223-as, 238-as számú levelet és a kapcsolódó jegyzetet: 460, 478, 488.

31. Ezt a költő és a szerkesztő közti közeledést elősegítő barát, Bölöni György közléséből is tudhatjuk. Vö. Bölöni György, *Az igazi Ady*, Magyar Helikon, Bp., 1974, 206.

32. Vö. *AEL I.*, 161. Lásd még: *i. m.*, 454.

33. Ha a *Debreczen* 1899. június 17-i ajánlása némileg túlzó is, jól mutatja, hogy az újságírással töltött közel 10 hónap már kellő ismertséget jelentett a költő Ady számára. „Felesleges Ady Endre költeményeire a közönség figyelmét felhívni, hiszen szerzőjük rövid idő alatt közkeletűségű poétája lett a debreceni közönségnek.” Vö. *AEÖVI.*, s. a. r. Koczkás Sándor, Akadémiai, Bp., 1969, 189.

34. Erről Bóka László közlése mellett Ady testvére, Lajos is említést tesz. Vö. Bóka, *i. m.*, 81; Ady Lajos, *i. m.*, 63.

35. Érdekes adalékul szolgálhat, hogy 1898. október 9. és 1899. június 17. között nem kevesebb, mint 22 emlékeztető jelenik meg a tervezett kiadásról – ezek egy része pusztán hírközlés a „közelgő” megjelenésről, de többször is olvashatunk szabadkozást az ismételt csúszás miatt. Vö. *AEÖVI.*, 187–189.

36. Ady, *i. m.*, 62. A megjelenés folyamatát tovább lassíthatta, hogy az előfizetési pénzek a várakozással töltött hónapok alatt szépen el is fogytak. *I. m.*, 74.

37. A kiadót így is győzködni kellett: „Egy napon felkeresett bennünket az öreg Bartha Mór és elmondta, hogy Adynak készen van egy kötetre való verse, s szeretné, ha a verseket mi adnánk ki. A versek egész jók – kapacitált minket a szerkesztő – és a fiúnak sok az ismerőse, majd azok megveszik a köteteket.” A kiadói visszaemlékezés megerősíti, hogy a – nagyjából 300–600 példány – nyomtatása végül hiteltől történt, melyeket az örökösen anyagi gondokkal küzdő Ady sosem törlesztett maradéktalanul, igaz a „nyomda raktárában visszamaradt és az évekig porosodó 30–40 kötetet” mint befutott költő művét később sikerült értékesíteni. Dr. Gacsályi Gábor, *Bartha Mór élete és kora*, Szenci Molnár Társaság, Bp., 2000, 127–128.

38. „Őszinte örömem oka pedig az, hogy e könyvben igaz költészetet, írójában pedig igaz költőt találtam; hogy ez a költő korára nézve fiatal s könyve beköszöntő számba megy és így reménység csupán, – de erős reménység.” *AEÖVI.*, 192.

39. Szabó Sándor Géza, *Debreceni dac. Tanulmányok Debrecen irodalmából*, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, Debrecen, 2006, 85.

40. Vö. Szénási Zoltán, *Ady Endre fogadtatása 1908 előtt*, 77.

41. „Ady Endre fiatal poétatársunk, ki a hírlapírás idegölő munkáját lelkében a nemesebb idealizmus iránt való hevüléssel végzi, tudomásunk szerint semmi klikkhez nem tartozik. Nem tartozhatik, hiszen ő csak egy egyszerű vidéki poéta, kinek lelkében az eszmény pendíti meg a lant húrjait.” *AEÖVI.*, 194.

42. A *Versekről* tizenegy írás jelent meg: három debreceni, két nagyváradi, egy aradi és öt pesti lapban (az idézettek mellett a *Vasárnapi Újság* és a *Magyarország* jegyzett egykorú kritikát).

43. *Uo.*, 194.

44. Ady és Kiss József viszonya nem alakult zökkenőmentesen: a váradi időszak alatt Ady még többször is tisztelettel nyilatkozott róla, hovatovább, „mesterének” tekintette (ami elsősorban a tekintélyes szerkesztőnek, semmint a költőnek szóló hódolat). Vö. *EmlAE III.*, 239. A *Még egyszer*-ről ugyan már elmaradt a kritika a lapban, de a véleménye nem is feltétlenül ezért változhatott meg, hanem saját irodalomszemléletének radikális átfordulása miatt: a nyugat felé tekintő Ady egy 1905-ös cikkében már

maliciózusan nyilatkozik róla („Kiss József írjon helyretyutyos verseket.”, vö. *AEÖPM VI.*, s. a. r. Varga József, Akadémiai, Bp., 1966, 199.), köszönhetően annak, hogy az első párizsi út előtt megkísérelt közeledés nem járt sikerrel, utána viszont már az országos hírví költő fordult más irányba. Ady 1909-es ön-életrajzában már nyoma sincs a korábbi tekintélytisztelőnek („azért nem érdemes írni, hogy az emberből Kiss József legyen”, vö. *AEÖPM IX.*, s. a. r. Vezér Erzsébet, Akadémiai, Bp., 1973, 344.).

45. *AEÖV I.*, 195.

46. *Uo.*, 196.

47. *A hétről* (Debreczen, 1899. július 15.) *AEÖPM I.*, 170. Idézi Áfra János, *Ady Endre Összes Versei (I. kötet) kritikai kiadásának margójára*, ItK, 1970/3, 360.

48. Erre a – kritikai kiadásból kimaradt – *Debreczeni Újság* 1899. november 8-i számában szereplő írás utal. „Diadalút ez. Istentől megáldott poéta az, aki mindjárt első kötetével hódítani tud. [...] Róla, verskötetéről, dalairól szépet, ritkaság számba menő dicséreteket mondott a fővárosi kritika.” Idézi Áfra, *i. m.*, 362. Az Ady által a Szigligeti Társaságnak a *Még egyszer* kiadásához küldött támogatási kérelem megfogalmazása is inkább az esetleges mecénásnak szóló felstilizálás. „Mással nem támogathatom a kérést, mint hogy egy éve »Verse« című kötetem olyan sikert aratott, amilyent fiatal poétáé évek óta nem.” (1900. szeptember 2.) Vö. *AEL I.*, 31.

49. Vö. Ady Lajos, *i. m.*, 93. A *Versek* (anyagi) sikerét nehéz biztosan megítélni. Kifizetetlen számlákról több helyen is olvashatunk – vö. Áfra, *i. m.*, 362. – (ez persze összefügghetett Ady híresen költekező attitűdjével), a raktáron maradó könyvek példája, ahogy a kötetével még később is „házaló” elsőkötetes vidéki költője sem lehetett a korban kirívó jelenség. „[I]lgen gyöngye volt a könyv kelendősége. Mikor Ady 1900 elején Nagyváradra költözött, az eladatlan verseskötetek egész tömegét vitte magával, s még ott is sokáig árusította.” Vö. Áfra, *i. m.*, 363. A *Még egyszer* recepciója számszerűleg nem mutatott különösebb elmozdulást, továbbra is a „vidéki kötet” viszonylatában lehet valamiféle sikerről beszélni, noha a fővárosi sajtó a *Verseknél* már gyakrabban szemlélte. (A fővárosból kilenc – a *Budapesti Napló*, a *Magyar Gépész*, a *Pesti Hírlap*, a *Jövendő*, a *Magyar Közélet*, az *Ország Világ*, az *Új Idők*, a *Pesti Napló* és a *Vasárnapi Újság* – a vidéken [Váradon és Szegeden] hat lap írt róla.)

50. Bóka László szerint elsősorban ez állhatott a váltás hátterében (a valamivel magasabb fizetés mellett): az öt napilap (*Szabadság*, *Nagyvárad*, *Nagyváradai Napló*, *Nagyváradai Friss Újság*, *Tiszántúl*) jelentette pezsgés még azt a kompromisszumot is meghozatta vele, hogy újra kormánypárti laphoz szerződött (a *Szabadsághoz*), amelytől 1901 májusában „szabadult” az ellenzéki *Nagyváradai Napló* (és Fehér Dezső szerkesztő) jóvoltából. Bóka, *i. m.*, 148.

51. Utóbbiakat minden bizonnyal a *Színbázi Újság* szerkesztője (az „ős Kaján”), Szűts Dezső, Ady egyik baráti (ám az emlékezések szerint annál szigorúbb) kritikusa és ivócímborája jegyezte, akinek lehetett némi szerepe a fejlődést elősegítő, önkritikáról árulkodó önkéntes elhallgatásban. „Erős, szubjektív, hatalmas költői egyéniség Ady Endre, a fiatalok közt a legkiválóbb, kinek mély filozofikus gondolkodásában érlelődnek a nagy eszmék, vágyak és törekvések.” (1900. november 20.); „Akik a költészet hanyatlásáról írnak és panaszkodnak, olvassák el Ady Endre legújabb verskötetét, s be fogják ismerni, hogy a poézis soha erősebb, intenzívebb, mélyebb nem volt.” (1901. január 2.) Vö. *AEÖV II.*, 212–217. Az „elhallgatás” körülményeiről és az Ady–Szűts kapcsolatról lásd: *EmlAE II.*, 440–446.

52. „*Még egyszer*. E címen költemény-kötetet ad ki Ady Endre, a »Szabadság« belmunkatársa, kinek első kötetével elért szép sikerére bizonyára emlékszik még a közönség. A fiatal poéta második kötetében nem a régi lantot kezeli: új és merész.” (*Szabadság*, 1900. június 12.); „*Még egyszer*. Ez alatt a cím alatt adja ki Ady Endre, a jeles poéta, kitűnő hírlapíró-kollégánk újabb verskötetét. Közönségünk sokkal jobban ismeri a fiatal költő gyönyörű verseit, semhogy bővebben kellene őt, illetve készülő verskötetét figyelmébe ajánlanunk.” (*Nagyváradai Napló*, 1900. augusztus 11.) Vö. *AEÖV II.*, 213.

53. *AEÖV II.*, 212.

54. „Ady Endre nagyváradai hírlapíró [...] [ú]jabb és merészebb. Ez azonban nem fogja megmenteni attól, hogy minden könyve a nyakán maradjon, annyival inkább, mivel gyűjtőveket sem akar kibocsátani.” (*Nagyváradai napló*, 1900. június 13.) Vö. *AEÖV II.*, 213.

55. *Uo.* Érdekes adalék, hogy az első, májusi felhívásban még egy korona volt az előfizetés.

56. A Szigligeti Társaságnak írott levelében is e fölött panaszkodik 1900. szeptember 2-án: „Könyvet is csak nagyon gazdag ember írhat. Jőmagam is hasztalan fordultam a közönséghez: a könyv – pláne versek – nem kell neki.” Vö. *AEL I.*, 31.

57. A szakirodalom általában az önvallomásra hagyatkozott ebben a kérdésben. „Nyilván elpusztulok vagy nagyon okos életbe kezdek, ha nem jön el értem valaki.” *AEÖPM IX.*, 344.

58. A vers több részletben jelent meg a *Nagyváradai Naplónál* (első körben szeptember 13-án), és a később az *Új versek*be is átemelt szakasz jutott el Vészi kezébe. Nem tudni, hogy a szerkesztő éppen olvasta-e a vidéki lap versrovatát, de nem nehéz elképzelni, hogy a publikáció háttérében motivációként az asszony által felkorbácsolt ambíció is közrejátszhatott, ellenkező esetben különös, hogy a nyári Somló-ügy óta meglévő fővárosi kapcsolat pontosan a Léda-szerelem kezdetére érett tényleges munkaviszonnyá (olyannyira, hogy ősztől Vészi folyamatosan csábította lapjához Párizs ellenében – hiába). Vö. *EmlAE III.*, 375. A vers jelentőségéről árulkodik a szerzői önkomentár is: „megszületett a század leg-szebb lírai verse”, melyről Ady Lajos közlése szerint Ady „halálos komolysággal” beszélt. Vö. Ady Lajos, *i. m.*, 92.

59. Ady első fennmaradt levelét szeptember 6-án küldte. *AEL I.*, 37.

60. Sajnos e kötet megjelenésének körülményeiről kimondottan hiányosak az információk. Ami biztosan tudható, hogy a *Még egyszer* a nagyváradai Láng József kiadása, melyre a nyomda – Ady Lajos közlése szerint – „ráfizetéssel” is vállalkozott, miután Ady az előfizetésekből megint nem tudta kifizetni a számlát. Vö. Ady, *i. m.*, 93.

61. Ezt a kötetről – Fehér Dezső jóvoltából a *Naplónál* – megjelent vallomásértékű első kritika árulkodó sorai is mutatják, amelyben megemlékezik arról, hogyan hajította Ady az asztalára cinikus modorban az új verseskötetet. *AEÖV II.*, 220.

62. *AEÖV II.*, 217.

63. Lásd: *EmlAE. II.*, 594–595.

64. Október 18-án Biró Lajost kéri, hogy „azonnal tájékoztassa” a kritikák megjelenéséről. Október 19-én Brüll Bertának panaszkodik, hogy még mindig nem írt Bródy a kötetről, hiába kereste meg még Váradról. Bizonyára hall az írásokról, de egyiket sem kommentálja.

65. „Ady Endre a modern költőknek abból a fajtájából való, akik szinte hősiebátorsággal törtetnek a lelkük vadonjában, hogy végcélul megtalálják – magukat.” (*Budapesti Napló*, október 4.) *AEÖV II.*, 221. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg az újító, költői sablonok ellen fellépő Adyról az álneven író Liptai Imre: „én nem habozom igazságot és elismerést szolgáltatni a poétának, aki elég gazdag lelkű ahhoz, hogy járt utakat megvető gondolatainak és érzéseinek új formát keres; aki elég erős és önérzetes ahhoz, hogy a költészetét nem idomítja a lanttal elnyűtt holdvilág sugaraiba kapaszkodó poéta-légiók sablonjaihoz” (*Szegedi Híradó*, október 4.).

66. „Ady Endre hagyjon fel beteges modorával, amely tehetségét felemészítő irányba tereli.” *Pesti Hírlap*, 1903. október 22. *Uo.*, 225.

67. *Szeged és vidéke*, 1903. október 4. *Uo.*, 222.

68. A századforduló centralizált irodalmi életére (és a vidéki szerzők érvényesülésének akadályozottságára) nézve tanulságos, hogy több (fővárosi) kritika is reflektál, méghozzá Ady érdemei mellett szólva, a budapesti olvasóknak címzett egyfajta apológiaként, a kötet komolyságát mintegy ab ovo megkérdőjelező vidéki újságíró-költő-stigmára. (*Jövendő*, 1903. október 25., *uo.*, 225.); „Vidéki költő... és négy java poéta között mégis ő az első? [...] Ady Endre nem vidéki költő, hanem vidéken élő poéta, aki után már régóta eseng a központ.” (*Magyar Közélet*, 1903. november 4., *uo.*, 226.) Sajó Aladár korabeli feljegyzése is arról árulkodik, a vidéki újságírás jellegzetesen lokális hatókörű maradt, és egyre kevésbé felelt meg az olvasók növekvő igényének, akik előszeretettel fordultak a már nemcsak országos, hanem a világ eseményeiről is hírt adó fővárosi lapok felé. Vö. Sajó Sándor, *Az ujság*, Budapesti Hírlap, 1902, 68. Az országos lapokkal versenyző, „identitásproblémával küzdő” vidéki újságírásról bővebben: Buzinkay Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, 240–245.

69. „Ezek a művésziileg még befejezetlen, még csak félig kivésott s csak itt-ott teljesen kicsiszolt költemények ugyanis oly értékes és költői anyagból valók, amilyenek kevés újabb magyar költő dolgozik.” (*Jövendő*)

70. Bednancs Gábor, *Kerülőutak és zsákutcák*, Ráció, Bp., 2009, 15.

71. *I. m.*, 16.

72. Kovalovszky Miklós említi, hogy régi Párizs-rajongása hozhatta magával az intenzív szerelmi élményt: a kettő ezért is tartozik szervesen össze. Vö. *EmlAE III.*, 110.

73. Elsősorban a *Magyar Gênio*sz szerkesztője, Szini Gyula jóvoltából, aki már 1903. január 4-én cikket közölt a lapjában *A dekadensek* címmel, sőt „még Rimbaud híres, magánhangzós versét is lefordította” – erről maga Ady emlékezik meg a *Nyugat* első számában közölt Szini-cikkében. Vö. *AEÖPM IX.*, 292. A – szakirodalomban ritkábban emlegetett – Rimbaud-hatásról lásd: Varga József, *Ady Endre*,

Magvető, 1966, 108.; vagy Bölöni György visszaemlékezését a párizsi közös líraolvasási alkalmakra: Bölöni, *i. m.*, 142. Schöpflin szerint is a látótér tágitása volt a lényeg: Ady biztatást kapott, hogy „*így is lehet verset írni.*” Schöpflin Aladár, *Ady Endre*, Nyugat, 1934, 33.

74. Ismeretes, Ady bizonytalanul beszélt franciául, nyelvtudása éppen elegendő volt a párizsi sajtban történő tájékozódásra. 1903 őszén – az útra készülvén – tanulni kezdett ugyan, de még a Rictus-átköltésekben is Diósy né nyers fordítása volt a segítségére. Vö. Fenyő Miksa, *Följegyzések a Nyugat folyóiratról és környékéről = Följegyzések és levelek a Nyugatról*, s. a. r. Vezér Erzsébet, Akadémiai, Bp., 1975, 136.

75. Párizs felforgató hatásáról lásd a debreceni költő szemléletes útirajzát: Oláh Gábor, *Keletiek Nyugaton*, Déri Múzeum, Debrecen, 2015, itt: 66.

76. Ady első párizsi időszakának cikkírói tevékenységéről, a különböző szemléletű lapok közti tematikai, stilisztikai „lavírozásról” lásd: Vezér, *i. m.*, 73–79. Megélhetési tervei már nagyjából 1903. november végén készen álltak, ezt a Diósy-házaspárnak írott leveléből tudjuk, míg a későbbi levelekben fellelhető precíz kereset-nyilvántartásból az is kikövetkeztethető, noha nehezen, de meg tudott élni komolyabb anyagi támogatásuk nélkül is. *AEL I*, 64–66; 390–393. Vö. még: *EmlAE III*, 166.

77. Ld. Földessy Gyula, *Ady verseinek időrendje = Ady-Múzeum II.*, szerk. Dóczy József, Földessy Gyula, Athenaeum, Bp., 1922, 14.

78. Írásos dokumentum nem maradt fenn a *Nyugat* és Ady között – könnyen lehet, szóban kötöttett – versmonopóliumról és ennek fejében a rendszeres havi juttatásról szóló megállapodásról (melyet, tudvalevő, kölcsönösen nem vettek nagyon szigorúan: Ady többször is mentegetőzni kényszerült a fogadalmaszegés miatt. Erről lásd Ady és a *Nyugat* 1909. július 27-i levelezését, *AEL II*, 234.). Minden bizonynyal a 1909. júniusi kettős Ady-szám idején már javában zajlottak az erről szóló egyeztetések, erről Fenyő Miksa június 23-i levele árulkodik (július 20-án Ady maga számol be a megállapodásról Diósy-nak). „Úgy gondoljuk, hogy fizet neked a Nyugat havonta 100 kor fixumot s ennek ellenében csak az a köteleesség hárulna, hogy verseket kizárólag a Nyugatnak írsz. E fixumon kívül természetesen minden írásodat (verseidet is) külön honorálok és pedig jobban mint eddig, úgy hogy a Nyugat számodra mint komoly keresetforrás is számbajöhetne.” *AEL II*, 201. Később ez a havi fix 300-ra, majd 400 koronára emelkedett. Vö. még Vezér, *i. m.*, 317.; Fenyő, *i. m.*, 216.; Buda Attila, *A Nyugat Kiadó története*, Borda Antikvárium, Bp., 2000, 20.

79. Veres András, „Szeretném, ha szeretnének”. Az Ady-kultusz jelentése és jelentősége = „Kompország megindult dübösen Kelet felé újra”, 73. Adynál gyakran megfigyelhető, hogy számos vers tematikusan, motivikusan megidéződik korábbi publicisztikai munkáiban.

80. „Csinos versek kora volt ez, nem maradtak fenn belőle nagy versek. Adva volt a versek témája – a versnek mindig volt témája – a polgári érzés köreiből, és adva voltak a formák is [...] a technika csiszolt és síma volt, majdnem mindig jambus [...] álltalánosságban az elsekélyesedés útján járt a magyar vers.” Schöpflin, *Ady Endre*, 44–45.

81. Fülep Lajos, *Ady éjszakái és éjszakája* = Uő., *Művészet és világnézet*, Magvető, Bp., 1976, 44–77, itt: 44–45.

82. Jól mutatja ezt a kritikák feltűnően magas száma: közel harminc kritika jelent meg február és július között, ami a korabeli recepció gyakorlatban példátlan eredmény. Jellemző, hogy olyan orgánumok is szóltak róla (például az *Egyetértés*, a *Pesti Hírlap* vagy a *Budapesti Hírlap*), melyek – legalábbis az *Új versek* előtt – egyáltalán nem közöltek szépirodalmat, recenziót is csak elvétve. (A művészetet többnyire csak a színházkritikán keresztül érintették ekkoriban a közéleti lapok.)

83. „A fő vonása mind az ötnek [egy debreceni fiatal poéták antológiájáról van szó], hogy cseppet sem modernek: ahol azok akarnak lenni, ott mesterkéltek. Jó, hogy ritkán akarják és többnyire úgy dalolnak, mint a madár az ágon: arról, amit csakugyan éreznek és amit egészen jól ismernek.” *Új bokrétá*, 1904. május 8. „Rudnyánszky nem uszik az árral. Nem lelkesedik a divatos jelszavakért, vagy formákért, hanem megmarad a régi izlés és hagyomány korlátai közt.” *Rudnyánszky Gyula verseiről*, 1904. július 10. „Modern tépelődés, a léleknek szétdarabolása, hogy meglássa benne az olvasó azt, ami kínos és gyötrelmes: nincs ebben a kötetben.” *Új versek. Lenkei Henrik kötete*, 1904. november 13.

84. Érdekes, hogy Dutka Ákos verse előtt két nappal jelent meg a lapban Lellei András álneven korábbi, a *Még egyszer* kötetben és a *Nagyváradai Napló*-ban már olvasható *Csókok* című verse (amely majd *A csókok átka* címmel került az *Új versek*-be). Az álnev használatát nem is feltétlenül az újraközlés motiválhatta, lévén ez bevett szokás volt a századfordulón, miközben eleve kérdéses, mennyire jutott

el a *Napló* olvasóihoz egy nagyváradi lap- és kötetmegjelenés híre. Fontosabbnak tűnik az a mozzanat, amit egy másik szerzői név (és ilyen módon egy újabb „vergődő poéta”) felbukkanása a hatásösszefüggés tekintetében jelenthetett a korabeli olvasó számára.

85. *I. m.*, 45.

86. Hegedűs-Bite Gyula verse említhető a szeptember 23-i *Napló*ból.

87. Az Irodalom és művészet rovat Adyig csak elvétve élt az előre ajánlás lehetőségével: korábban jellegzetesen az akadémiai irodalmi események, hírek (pl. a Kisfaludy-társaság ünnepségeiről szóló beszámolók) gyűjtőhelyként funkcionált.

88. Sajnos nem maradtak fenn az *Új versek* példányszámára vonatkozó pontos adatok, csak a korabeli gyakorlatból lehet következtetni. A századfordulón egy verseskötet átlagban 200, míg a népszerűbb írók regényei 400–600 példányban fogytak – ezen csak a könyvsorozatok és a részletfizetési kedvezmények lendítettek valamelyest. Előbbibe azonban verseskötettel igen nehéz volt bekerülni, Adynak nem is sikerült, sem a Franklinnél, sem később a Singer és Wolfnernél. A korabeli könyvkiadási gyakorlatról lásd: Kner Imre, *A magyar könyv jelenéről és jövőjéről* = Uő., *A könyv művészete*, Szépirodalmi, Bp., 1972, 61–83; Kókay György, *A könyvkereskedelem Magyarországon*, Balassi Kiadó, Bp., 1997, 110–129.

89. 1906-ban például, a századforduló lapkiadói boomjának idején a fővárosban 44 napi-, 33 politikai hetilap jelent meg, míg országos szinten ez az arány 106 és 143. Vö. Buzinkay–Kókay–Murányi, *A magyar sajtó története*, Sajtóház Kiadó, Bp., 2001, 154.

90. „Alig egy-két könyv jelenik meg évente, amelynek tartalma nem került volna – ha elszórtan is, de néha annál többször – a publikum elé.” Kner, *i. m.*, 63.

91. „A századfordulón Budapest 730 ezer lakosa közül csak 103 793 rendelkezett számottevő és megadózatható jövedelemmel. Ezek jó része is csak a létminimum körüli jövedelemmel rendelkezett, tehát az alkalmi könyvvásárlásra mindössze néhány tízezer, a rendszeresre pedig csupán egy-kétezer gondolhatott.” Kókay, *i. m.*, 118.

92. Kner Imre meglátása szerint vidéken a kereslet és a kínálat voltaképp egymást tartotta alacsonyan: a szegényes kínálat és a hosszadalmas beszerzés nem tudta felpozícionálni a keresletet, a polcok viszont a kereskedők óvatossága miatt maradtak szükségképpen üresek. A rendszerszintű terjesztést pedig a magas postaköltség tette eleve lehetetlenné. Vö. Kner, *i. m.*, 65–66.

93. Erről az anomáliáról és a közönség – okként és okozatként egyaránt felfogható – műveletlenségéről lásd Neményi Erzsébet, *Irodalmi dolgokról*, Budapesti Napló, 1905. október 22., 1–2.

94. A századfordulón 1905-ig a nagyobb példányszámú orgánusok, mint a *Pesti Hírlap*, a *Budapesti Hírlap* (de említhetnénk az *Egyetértést* és a *Budapesti Naplót* is) elvétve közöl könyvrecenziót, a *Pesti Hírlap* például legfeljebb vasárnap.

95. Erről Kner Imre, a kor egyik nagy tekintélyű nyomdása, könyvkiadója is ír 1916-ban. Kner, *i. m.*, 63.

96. Buzinkay Géza kutatásából tudható, hogy az 1890 táján meghatározó lapkiadói vállalatok (Athenaeum, Franklin-Társulat, Pallas Rt.) mind a hírlapjainak köszönhetően kerültek piacvezető helyzetbe, a könyvkiadásból az összvágyon jóval kisebb része származott. Messze túltett azonban mindháromukon az első bulvárlap, a *Friss Újság* (1896) kiadója, a Hazai Hírlapkiadó. Buzinkay, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, 233.

97. Említettük, csak Vészi és Kabos hosszas unszolására vállalkozott a megjelentetésre a *Budapesti Napló* is birtokló Pallas Rt., a kor egyik feltörekvő (többek közt a millennium idején a *Pallas Lexikon*-nal 280 ezres eladási mutatóval is büszkélkedő) lapkiadója (vö. *AEL I.*, 454). Ady tehát az *Új versek*kel sem spórolhatta meg a gyűjtőívezést: még 1905 novemberének elejét is azzal tölti, hogy előfizetők reményében ír leveleket (vö. *AEL I.*, 137). A meglehetősen elhúzódnó, hosszas egyeztetéseket sejtető kiadástörténethez lásd az Ady-levelezés mellett: Ady Lajos, *i. m.*, 114.

98. Bár május 14-én Diósyéknak küldött levelében „alkupoziációról” és 3–400 forintnyi díjazásról beszél, a kiadás előtt néhány héttel Brüll Bertának már a kötet késéséről és az anyagi kudarcáról panaszkodik. Juhász Gyulának pedig már szóba hozott 1906. június 13-i levelében azt írja, hogy a verseskötet kiadása jóakarók és anyagi áldozat nélkül lehetetlen (hacsak – mint maliciózan megjegyzi – nem a népszerű Farkas Imre az illető). Vö. *AEL I.*, 146; 161.

99. Buzinkay, *A magyar sajtó története*, 154.

100. „Láttam a redakciókban, amint kis cserepeiket féltő költőfajta emberek szombat esténként kezükben a friss Budapesti Naplóval, tréfás fölolvadásokat rendeztek Ady Endre verseiből; csúnya arcokra

emlékszem, melyek torzulva szörnyülködtek, agítva borzalmaskodtak Ady merénylő vakmerősége miatt [...] A közmulatság kiszélesedett, írótanácsokon, klubokban (Otthon íróikör) Ady körül heccelődtek a kollégák...” Révész Béla, *Ady trilógiája*, Nova Irodalmi Intézet, Bp., 1935, 33.

101. Igaz, levelezésében már február végén „konkrétumokról” számol be Diósynénak, miközben nagyjából kötetének harmada lehet ekkor kész. Ld. *AEL I.*, 120.

102. Ld. *AEÖV II.*, 231–232. A cikket – a kiadói felhívással együtt – 1905 végén még számos lap (mint például a *Szilágy*, a *Szabadság*) leközölte, változtatással, vagy anélkül.

103. Neményi, *i. m.*

104. Nem kizárt, hogy a modern (baudelaire-i mintájú) kötetrendezési szándék mellett a kétféle publikáció hangsúlyosabb megkülönböztetése is állhat annak a hátterében, hogy Ady az *Új versek* darabjainak több mint a felét újracímezte.

105. „A támadásokat megszoktam. Nyilván: vagyok valaki. Vidéki lapok piszkolódo cikkekre méltatnak Kolozsvárott, Pozsonyban, Nagyváradon, Aradon s másutt. Budapesti zúglapok külön rovatban próbálnak hajszoalni. Semmi ez. Még ezután jön a java.” *Ady Endre válasza*, 1906. február 4. = *AEÖPM VII.*, s. a. r. Kispéter András, Varga József, Akadémiai, Bp., 1968, 123. A hivatkozott támadássorozatnak egyetlen konkrét nyoma lelhető fel: a *Véres kapcsolatok* című, a *Budapesti Napló*-ban 1905. június 25-én megjelent (kötetben: *Vad szírtetűn állunk*) versére a kolozsvári *Ellenzék A költészet elfajulása* címmel élcelődő, egyben az Arany- és Petőfi-féle nyelvtisztaságot hiányoló cikket adott ki, amelyben a modern költészet érthetlenségét azzal demonstrálja, hogy a vers „hátról olvasva” is ugyanolyan „zűrzavaros szózagyalék”, mint előlről. Az írást a nagyváradi *Tiszántúl* újraközölte néhány nappal később. Vö. *AEÖPM VI.*, s. a. r. Varga József, Akadémiai, Bp., 1966, 410.

106. Ezzel kapcsolatban Adynak már a *Még egyszer* idején sem voltak illúziói. 1905-ben pedig több, saját esztétikai elveivel hasonlóan érzett költőről (Miklós Jutkáról vagy épp Bodor Aladárról) szóló írásában ki is fejté magára is értett gondolatait a saját útját járó művész szenvedéseiről, amit maga az írás jelent. Vö. Varga József, *Ady útja az „Új versek” felé*, 87.

107. Már Ady kortársai sem hagyták mindezt szó nélkül. Legutóbb Kosztolánczy Tibor vezette le az Adyt személyesen ismerők – és feltételezhetően jó viszonyt ápolók – nem túl rövid névsorát azok közül, akik kritikát írtak róla. Vö. Kosztolánczy, *i. m.*

108. „Míg abból a gubóból kibújhatott, amelyet vidéki szerkesztőségek kínáltak a számára, olyan pilangónak érett meg, akinek számára Budapest sem elég meleg, sem elég tágas nem volt. Párizsban és az azúrparton csapongott, mézet szívott a délszak virágaiból és a francia líra kelyheiből. Aztán hazajött, újra fázósan begubózott külföldi meleg impresszióiba, hogy íme most még csillogóbb, még pompásabb, még izmosabb lepkeszárnyait lebegtesse. Azt hiszem, most már észre kell majd venni.” *AEÖV II.*, 231.

109. A levélváltás apropója nem ismert, de Ady a társasság szövegeivel eljegyzett válaszelevelében tulajdonképpen maga mellé fogadja a modern költők kisszámú táborában, s mint tapasztaltabb költő ad tanácsot a versírásról a fiatalabb pályatársnak. Juhász Gyula – egészen a duk-duk ügyig – minden bizonnyal sokra tartotta a felé tett gesztust, ennek leveleiben hangot is adott. Vö. *AEL I.*, 132; 474.

110. *AEÖV II.*, 234.

111. Persze, ahogy már szóba került, a modern irodalomnak eleve lényeges jellemzője az autonómiából következő „sokhangúság”. Erről bővebben: Rákai, *i. m.*, 64. Vö. még: Kenyeres Zoltán, *Korok, pályák, művek*, Akadémiai Kiadó, Bp., 2004, 61. A *Nyugat* hangsúlyozott esztétizmusához képest kezdetől fogva provokatívabb, társadalmilag is elköltelezettebb, a folyóirat egyfajta riválisának is tekinthető *A Holnap* antológia (és a körülötte kialakult vitasorozat) további alkalmat adott a belső ellentétek kifejeződésére, lásd a *Nyugat* – a megosztottságot elmélyítő – 1908. október 1-i negatív kritikáját, majd a nem sokkal ez után megjelent *A duk-duk affér* című hírhedt Ady-írást (melynek, ismeretes, az Ady-követők elmarasztalásáról szóló fő gondolatai az említett Kemény Simon-kritikában, tehát a modern tábor oldaláról merültek fel először). Erről bővebben Boka László írt idézett tanulmányában.

112. Ez különösen Kosztolányinál gyanítható, aki csak 1906 őszétől került közelebb a laphoz, miután Ady júliusban ismét Párizsba távozott. Ezt megelőzően legfeljebb a jóval kisebb presztízsű Különfélék közölte, az *Új versek* idején egyáltalán nem szerepelt a Tárca rovatban, 1906 nyaratól is csak olyan, Ady erőteljes hatását mutató verssel, mint *A boltak vonatja* (1906. június 12-én). Általánosságban elmondható, Kosztolányi a *Napló*-ban nyelvi-poétikai tekintetben – személyes ítéletétől függetlenül – nagyban kapcsolódott Ady költészetéhez, erről 1906–1907 táján számos publikáció tanúskodik (*Fehér leányok*, 1906. október 21.; *A dorbézoló balál*, 1906. november 11.; *Bús távlatok*, 1907. május 15.).

113. A levélváltás apropóját kétségkívül a név szerint is említett „üres Mohácsi” (azaz Mohácsi Jenő) írása is adta, melynek lelkendező sorai Kosztolányi levele előtti napon jelentek meg a *Szeged és vidéke* hasábjain. Minden bizonnyal ő volna az említett „aspiráns” is a *Napló* „tárcarovatára”, akinek, való igaz, 1906. március 18-án már jelent meg ott verse, *Ego* címmel.

114. *Babits Mihály levelezése 1890–1906*, s. a. r. Zsoldos Sándor, Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, Bp., 1998, 188–199. Veres András részletesen elemzi az *Új verseket* övező elutasítás lehetséges okait. „Úgy élték meg, hogy Ady elébük vágott, és méltatlanul aratja le az újítók dicsőségét; a budapesti irodalmi élet pedig egy olyan költővel társítja a modernséget, akinek stíluseszmenye gyökeresen elüt az övékétől.” Veres András, *Kosztolányi Ady-komplexuma*, Balassi, Bp., 2012, 17.

115. Babits szép lassan árnyalt véleményén, majd, óvatosan lavírozva, egészen az ellenkezőjébe fordította, s – alighanem némi öntudatlan túlkompensációtól vezérelve – egyre nagyobb átéléssel állt ki a „legnagyobb magyar költő” mellett. Kosztolányi ellenszenve, ismeretes, az első kötetéről írt, erősen bíráló Ady-kritika után mélyült el igazán, ám mindent megtett, hogy a közvélemény előtt lojális maradjon a modern irodalom kulcsfigurájához. A *Vér és arany*ról írott két kritikájával ő is belépett Ady oldalán az apologeták sorába, ügyesen egyensúlyozó retorikával pontosan a korábban magánlevelekben támadott részeket emelve ki e líra fő erényeként. A mindvégig lappangó véleményét csak 1929-ben, az Ady-kultusz sokadik fellángolásakor merte elmondani az általa kirobantott *Toll*-vitában.

116. Olyan, önmagát „családi lapként” meghatározó, ízlésében egyértelműen konzervatív felület, mint az *Új Idők* 1906-tól a nagyváradi Dutka Ákos és Emőd Tamás közvetítésével „beengedte” a modern irodalmat Szabolcska, Pósa Lajos és mások közé. Hasonló tendencia figyelhető meg az irodalmat alig, legfeljebb hazafias és szerelmi verseket vagy Eötvös Károly műveit közlő *Egyetértés*nél, amely 1906 körül ugyancsak nyitni kezdett (Miklós Jenőn vagy épp Kosztolányin) keresztül a frissebb szellemű irodalom felé, olyannyira, hogy az *Új versekről* példátlan hosszú – teljes rovatot kitöltő – kritikát közölt.

117. „Ady Endréknek feltétlenül megvan az az érdemök, hogy újra felélesztették az irodalmi érdeklődést. Valljuk be őszintén, hogy még néhány évvel ezelőtt csak ímmel-ámmal vettünk kezünkbe egy-egy hetilapot, s ha prózáját elolvastuk is futólag, verseit unottan mértük végig. A versféle különösen kiesett kegyünkéből, ami különben nem egészen mirajtunk múlt. [...] De egyszerre csak újfajta versekről hallottunk meglepő magasztalásokat vagy olcsó élvezeteket.” Horváth János, *Ady s a legújabb magyar líra = Horváth János irodalomtörténeti és kritikai munkái V.*, szerk. Korompay H. János – Korompay Klára, Osiris, Bp., 2009, 274. (Első megjelenés: Bp., 1910.)

118. *AEÖPM VII.*, 111–112.

119. Ady Endre, *Ignotus könyve*, Budapesti Napló, 1906. január 25. *AEÖPM VII.*, 105–107.

120. Kosztolánczy Tibor jól átgondolt marketingstratégiát lát a vármegyeellenes odamondásokban, majd a támadásokra adott válaszreakciókban. Vö. Kosztolánczy, *i. m.*, 56.

121. A vita teljes anyaga megtalálható a kritikai kiadás jegyzetében. *AEÖPM VII.*, 390–405.

122. A pengeváltás marginális jellegét mutatja, hogy az egyik legfőbb ellenérv merőben személyes volt az ellenzők részéről, ez pedig a tehetséges újságíró-költőnek felajánlott 600 korona, melyhez Ady az első párizsi útja előtt jutott hozzá.

123. A *Szilágy* – e vitára hivatkozva – nem közölt önálló kritikát a lapban, pusztán három fővárosi (noha Adyt méltató) írást közölt újra (az *Egyetértés*, *A Hét* és az *Új Idők* szövegeit) március 1-jén, majd néhány hét múlva is csak egy távolságtartó, óvatos nyilatkozatra vállalkozik, benne az idézett előfizetői megjegyzéssel. Kérdés lehet persze, hogy az otthoni közönség miért fordult el ilyen látványosan híressé vált szülőttől. Az ottani gyűjtőívezés elmaradása mellett elfogadhatónak tűnik a darabontkormány sajtóirodistája elleni gyűlölethullám is, mint lehetséges magyarázat. Vö. *AEÖPM VII.*, 396.

124. *Uo.*, 105.

125. *AEÖPM VI.*, 191.

126. *AEÖV II.*, 243.

127. Mindez a *Budapesti Napló* „ellenzékétől” ráadásul még a darabontellenes újságírói kötelesség számlájára is írható, azaz kevésbé szól Ady modern szemléletének kérdéséről, mint inkább a szerző politikai publicista szerepvállalásáról. Vö. Bessenyei György, *Ady fogadtatása*, Irodalomtörténet, 1962, 3/4, 369–381, 375.

128. *AEÖV II.*, 249. Szignózatlan cikk március 4-i dátummal.

129. A siker ez esetben persze önmagában az, hogy a legkülönbébb szemléletű lapok írtak róla, így rendkívül heterogén olvasóréteghez juthatott el a híre. Nem magától értetődő ugyanis, hogy egy

konzervatív polgári lap, mint az *Új Idők* vagy a *Vasárnapi Újság* közöljön írást egy tüntetően „nyugat-utánzó” verseskötetről (s ugyanez mondható el a szocialista *A Munka Szemléjéről* vagy épp *A Jövőről*, melyek eleve ritkán foglalkoztak szépirodalommal).

130. Ezzel egybehangzó Schöpflin visszaemlékezése is, ugyanakkor hangsúlyozza, a kötet fő törekvése így is teljesült: felzavarta az állóvizet. „Könyve úgy hatott, mint egy riasztó kiáltás, fel is riadtak tőle s mozgásba jött az irodalmi élet. Ez a mozgás egyelőre még nem vetett széles gyűrűket. Voltak, akik azonnal, fenntartás nélkül melléje álltak, ezek legnagyobb része azok közül került ki, akikkel szorosabb baráti közösségben élt.” Schöpflin, *Ady Endre*, 66.

131. Vö. Horváth János, *Két korszak határán = Horváth János irodalomtörténeti és kritikai munkái V.*, 234. Nem kérdés, Horváth és a konzervatív kritika úgy gondolta, a klasszikus értékrendet felülíró modern irodalom átmeneti divatjelenség, és előbb-utóbb vissza fog találni a helyes útra. Vö. bővebben: Szénási Zoltán, *Horváth János kritikái*, Literatura, 2015/1, 58–71.

132. *A Nap* K. S. monogrammal, március 7-én jegyzett cikk írója a nyelvi intenzitást méltatja – az akkori értékelések hangneméhez képest visszafogott józansággal. Ugyanazon a napon Fülep Lajos ennél jóval elragadtatottabb hangon és nagyobb terjedelemben szól a magyar verse új életet lehelő költőről. „A halálos unalom és reménytelenség időszakának lepergetése után találkoztak ők ketten: a költő, a viaskodások után alkalmassá vált médium és a magyar vers, melynek e percben szinte egyetlen menedéke lett Ady Endre.” Az ellentábor fogadtatását elemezve jut Király István arra a belátásra, hogy ekkor nem volt még erős politikai ideológia Ady körül: az irodalom ügyét nem látták elszigetelhetetlennek a politikától. Vö. Király István, *Ady Endre* (1. kötet), Magvető, Bp., 1970, 623.

133. *AEÖV II.*, 241.

134. Kner, *i. m.*, 64. Ezt persze, ahogy Bölöni György megjegyzi, „irodalmi sikerként”, ha nem is „közönségsikerként” elkönnyelhetjük, azzal együtt, hogy a kritikák számából – az alapvetően szűk körű, elfogult olvasótábor nyomán – nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni. Vö. Bölöni, *i. m.*, 87–88.

135. Hogy 1905 körül országos szintű forradalmi fejleményről távolról sem beszélhetünk, azt az akkor vidéken tartózkodó Ady Lajos tanúsítja. Vö. Ady, *i. m.*, 109. Schöpflin maga is úgy emlékszik, a *Vér és arany* megjelenése (sokkal inkább a vele nagyjából egybeeső *Nyugat-indulás*) emelte Adyt igazán reflektorfénybe. „A zaj, melyet Ady első könyve támasztott még nagyobb lett a másodiknak, a *Vér és Arany*-nak megjelenésekor. [...] Alig volt újságolvasó ember, aki állást ne foglalt volna vele szemben, újságok, folyóiratok cikkeinek özöne vitakozott vele, támadta, védte [...] Csupán irodalmi okokból nem is lehet ezt az izgalmat megmagyarázni, de Ady verseit szeretni és dicsérni többé-kevésbé politikai és társadalmi színvállást is jelentett.” Schöpflin Aladár, *Az új magyar irodalom = Uő., Válogatott tanulmányok*, Szépirodalmi, Bp., 1967, 87.

136. „A pesti kávéházi asztaloknál kézzel a kézre járt a vasárnapi szám, és a versek felől írók, újságírók között hangosak a vitakozások.” Bölöni, *i. m.*, 84. Egyik kritika maga is felidéz egy esetet, mikor Ady nemhivatalos beszélgetések tárgyává vált. „Magam is hallottam egy országos kislaludysta költőnk szájából a szentenciát, hogy: »Van benne poétaság, csak ellovalta a dolgát azzal, hogy odaadta magát a hazafiatlan iránynak. Nem lesz belőle soha semmi se.«” (*Husadik Század*, Goór Pál, 1906. április). Vö. *AEÖV II.*, 270.

137. „Én hajszolt emberként élek, mióta kötetem megjelent. Kiss József és a Hét vidéke gyűlöl, de udvariasságból dicsér. Néhány lap agyon akar hallgatni. Néhány lap viszont ízetlenül magasztal. Marakodnak rajtam s utálom magamat. Megérteni egyik sem ért meg. Mind messze jár tőlem. Node híres ember lettem a fene egye meg”, (írja Diósynénak 1906. február 27-én). *AEL I.*, 148.

138. Ellenben szimpatikus, hogy sokszor inkább tapogatózó kérdései vannak az Ady-lírához, semmint kész, megfellebbezhetetlen válaszai. *AEÖV II.*, 238.

139. Buzinkay Géza sajtótörténeti fejtegetésében jut arra a megállapításra, hogy Adynál „[a] szubjektivitás, a publicisztika mint a magánsérelmek megtorlásának eszköze kihívóan harcias, kötekedő és máró formában, nagyhatású tehetség kezében igazolta is és nevelte is a sajtóbeli személyeskedést és megbélyegzést”. Buzinkay, *i. m.*, 171. Csak néhány példát idéznék. „Ady Endre, az új ember, az új költő, akit csak a kiválasztottak kis köre fog megérteni.” (Grósz Henrik, *Népszava*, február 15.); A közönséges ember ne merje elolvasni az Ady Endre verseit.” (Hegedűs-Bite Gyula, *Somogyvármegye*, február 18.); „Ady Endre kötete [...] szintelen kopottságunkra odaterítette igaz aranyból szőtt ragyogó palástját, mérészen egyenest a napba ívelésével a magasba ragadott a tört szárnyú házi ludak és nehézüptű tüzokok földön tipogó csapatából” (Miklós Jenő, *Egyetértés*, február 23.); „Valamennyi kakas (és kappan)

fölszaladt a drága szemétdombra, és rázta a nemzetiszínű taraját, és állogatott az egyik lábáról a másikkra, és kukorékol, mert a sok szép, nehezen gyűjtött szemetet, a finom ódonbűzt meg kellett védeni.” (Révész Béla, *Jövendő*, március 25.)

140. Vö. Teslár Ákos, „Egész tehetőségét az önmaga kultuszának szenteli.” *Ady és az irodalmi gépezet*, 2000, 2015/4, 69–78.

141. Az egyoldalú magasztalásban felülmúlhatatlan Hegedüs-Bite Gyula cikke félreérthetetlenül fogalmazza meg az Ady-líra reakciós hatását. „Szeretnék politizálni, mert Ady Endre verseit olvastam.” *AEÖV II.*, 243.

142. Szentmiklósi József szerkesztő cikke, *Békésmegyei Híradó*, 1906. február 11., *AEÖV II.*, 239.

143. Ugyancsak a provokációt emeli ki Horváth János is, mint a figyelemfelhívás hatékony eszközt. Vö. Horváth, *Ady s a legújabb magyar líra*, 274.

144. A modern líra térnyerésének, tendenciózus előretörésének több írás felveti a lehetőségét a nem túl távoli jövőben, és ebben a folyamatban vezéralakként egyértelműen Adyt jelölik meg. „Hiába minden: döngetik a kaput. Az új idők, az új dalok. Még áll egy ideig-óráig a papírmásé kapu, még áll egy-egy kaputartóoszlop, és mögötte a várban jajveszékélő vénnek, még áll – de ki tudja, meddig? Jönnek az Ady Endrék. Előbb csak ő maga, és dacosan, büszkén, gyönyörűségen léket üt a kapun; utána majd jönnek a többiek – mind, mind új levegőt hoznak – onnan Dévény felől” (Békéssy Imre, *Szalon-tai Lapok*, március 11.). Tudatosan vagy tudattalanul, Ady a duk-duk-cikk idején Békéssy képzetalkotásához jut majd vissza, mikor saját hálátlan úttörőszerepét panaszolja el.

145. Nagy Mihály, *Nagyváradi Napló*, február 25. *AEÖV II.*, 246. A Hétben február 25-én Neményi Erzsébet már józanabb hangot üt meg, mikor – alapvetően védelmezve Ady eredetiségét és az ehhez való jogát – megígolja a költő üldöztetését a „súlyos hazátlanság, hűtlenség és ki tudja, micsodaság vádjai” miatt. Vö. *AEÖV II.*, 246. Az éles szemű, fiatalon elhunyt újságíró, aki Ady szerkesztőtársa is volt a *Budapesti Naplónál*, levélben kért elnézést, hogy „nem írhattott annyit, amennyit” szeretett volna. *AEL I.*, 149.

146. *AEÖV II.*, 254. Ez a vélemény a főleg vidéki értelmiség köréből kikerülő olvasótábor számára is érvényes bírálatként hathatott. Vö. Széchenyi Ágnes, *Schöppflin útja a modernséghez = A sajtó kultúrájának közvetítő szerepe 1867-1945*, szerk. Paál Vince, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2014, 21–36.

147. A későbbi hű Ady-olvasó és (barátnak csak fenntartásokkal nevezhető) mecénás 1908-ban *Egy olvasmány és egy megtérés története* címmel (Ady ellenségeinek ajánlott) cikket adott közre. Hatvany, *i. m.*, 17–34.

148. „Hozzánk minden későn ér. Baudelaire-t már rég kiheverték odakünn [...] Ez Ady munkájának holt része [...] Magyarul mindez nem volt még; ezért megvan a maga jelentősége, mely e versek tulajdonképpeni értékétől független.” (*Huszedik Század*, április = *AEÖV II.*, 274.)

149. Az alábbi harcias felhívás nem volt ritka a korabeli recepcióban. „Romantikusok, klasszikusok, akik érthetelenséggel, köddel, homállyal vádolják Ady Endrét – kullogjatok elő vérszegény művészetek odvaiból.” *AEÖV II.*, 265.

150. Bár nem mentes minden rosszhiszeműségtől a konzervatív irodalomértést bíráló megjegyzésében a *Magyar Szemle* szerzője, nem kérdés, hogy az elfogultsággal párosult újságírói tájékozatlanság – melynek azért a napilapokat olvasva bőven találni jelét – nagyban befolyásolhatta a műveltségét, ismereteit jórészt e cikkek alapján megalapozó olvasót. Későbbi modernellenes írásokban sem volt példa nélküli a Baudelaire-re való hivatkozás, következetesen rosszul írt névváltozattal.

151. 1906 tavaszán Ady korábbi nagyváradi szerkesztősége, a *Szabadság* (a korábbi és akkori munkatárs, barát, Biró Lajos jóvoltából) is csatlakozott az *Új versek* ünnepléséhez, köszöntve „a Holnap hőseit”, majd a sort a március 25-i *Jövendő*, a március 30-án megjelent *Polgár*, az április 26-i *Magyar Szemle* és Székely Artúr *Világosság*-beli cikke folytatta májusban. A recepció e pontján az újságírók láthatóan egyre nehezebben tudták már meghaladni a korábbi írások szófordulatait, retorikai elemeit, így egyre kevésbé jelentettek újszerűséget.

152. Akadt persze radikálisabb elutasítás, de az is leginkább ideológiai-politikai eredetű hermeneutikai szakadékról árulkodott, mintsem az irodalomra leselkedő valós veszély felismeréséről. (Pogány József, *A Munka Szemléje*, március 15.)

153. „De van ebben a könyvben egynehány költemény, amely minden szimbolizmusnál szebben beszél. Ezek mellett meg kell állni. Akár ellenszenves, akár rokonszenves az irány, amelyet képvisel, ezek az alkotások nem költői pártprogramot képviselnek” (*Pesti Napló*); „Mint mikor a kórón és bogáncson keresztülhalva egy-két ibolyát találunk, az *Új versek* közt is akad néhány sikerültebb, mint *A könnyek asszonya*, *A fehérszűz*, *Az én menyasszonyom*” (Berki Miklós, *Budapesti Szemle*, 1907. augusztus).

154. Ady Lajos írja, hogy „[ü]ldözésről a szó első értelmében, persze, szó sem lehetett.” Ady, *i. m.*, 116.
155. A második párizsi tartózkodás szinte napra pontosan egy évig tartott: 1907. június 21-én hagyta el a francia fővárost, az egyre nehezebb helyzetbe kerülő, átszervezés (eladás) előtt álló *Budapesti Napló* (személy szerint Vészi József) sokadik kérésére. Vö. *AEL I.*, 561.
156. Vö. Fenyő Mario, *A Nyugat hőskora és háttéré*, Csokonai, Debrecen, 2001, 176.
157. Az *Új versek* megjelenésének táján az *Új Idők* például előbb február 25-én, Nil kötetéről közölt kritikában idézi Szabolcska előszavának részletét („[F]ognak-e tetszeni majd szélesebb körben is? Nagyön fehérek és tiszták ahhoz, hogy manapság kapósak legyenek. [...] Ki vesz ma a pénzéért akácvirágos poézist, bólingató falombos nótákat?”), majd március 11-én Bodor Aladár verseiről jegyzi meg a közölt kritika, hogy „[e]rősen érzi azt, amit ír, közvetlenség van benne, semmi sem a divatos affektálásból”. 1907. június 2-i számban szereplő Kosztolányi-bírálat már egyenesen az Ady-utánzókkal való összevetésre alapozza dicséretét. „Gondolkozó főre vallanak, erő, szín, hév van bennük, s nem oszthatók be a mai nagyon fiatal versírók két kategóriájába, az »illatos levélke«, a »rózsaszín csipkefátyol« poézisbe, és azok közé, akik Ady Endre frazeológiájával költenek, Ady Endre művészete nélkül.”
158. Vö. N. Pál József, *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita*, <http://mek.oszk.hu/12400/12430/12430.pdf>, 107. Jogosan állapítja meg a szerző, hogy a cikkek nagy részét egyetlen szerző, Friedrich István (azaz Göröcsöni Dénes) jegyezte, így a konzervatív tábor kiterjedt ellenreakciójáról aligha beszélhetünk.
159. *Pesti Hírlap*, 1907. február 22. Vö. *AEÖPM VIII.*, 495–496.
160. A cikk 1907. március 2-án jelent meg a *Budapesti Napló*-ban. Kortársi visszaemlékezések megőrizték, hogy a két írás között eltelt másfél hét különös indulatban telt, és „[a]mi nyomtatásba került, halovány mása csak annak, amit Ady Tóth Béla e gyöngéiről valóban elmondani akart.” *Uo.*, 497. Vö. Révész Béla, *i. m.*, 70–73.
161. Szabó István, *Progresszió vagy dekadencia? (Egy kis fotográfia a modern irányzatról.)*, Debreczeni Főiskolai Lapok, 1907. október 15. 1. sz., 8–11.
162. Minden bizonnyal a már említett Ignótus-kritika emlékeztető soraira reflektál Szabó, mikor fel-eleveníti, hogy az „Arany Jánosok, Tompák és Petőfik költészeti irányát »kiátkozottként« emlegette a modern kritika.” *Uo.*, 10.
163. A konzervatív publicisztika alultájékozottságára nézve beszédes, hogy a *Főiskolai Lapok* cikk-írója modernellenes álláspontját úgy igyekszik – olvasottságát bizonyító észrevételekkel – alátámasztani, hogy Baudelaire nevét következetesen rosszul („Beaudlaire”) írja. Így persze nem csupán az érvelés megalapozottsága kérdőjeleződik meg rögtön, de megerősítést nyerhet Adynak az a sejtése, hogy a „sohse olvasó” Tóth Bélához hasonló újságírók különösebb nyugati műveltség vagy felkészültség nélkül mondanak kritikusi véleményt a francia irodalomról és annak honi hatásáról. Vö. *Válasz Tóth Bélának* = *AEÖPM VIII.*, 181.
164. Utóbbi, mellelleg markáns szemléletbeli különbség, ami az önmagáért végzett modern művészi tevékenység és az irodalom általi nevelés felvilágosodás- és romantikakori episztéméje között fennáll, viszonylag ritkán jut ellenérvként szóhoz a vitában, ellentétben Szabó írásával. „[A]z ő [mármint a modernnek] poémáik megértésére meglehetősen intelligencia szükséges, s eképpen a köznépi lelkét teljesen elzárják magoktól, pedig talán ezeknek volna legnagyobb szükségök a szellemileg való nevelésre!” Szabó, *i. m.*, 9.
165. Ady „hadseregét” emlegető szövegek közül a leglátványosabb az, amelyik Ady és a „debreczeni poéta” (kétségtávol Oláh Gáborra gondol a szerző) erejének összemérésére vállalkozik. „[E]gyetlen jelző gyakran ágyugolyó számba megy az Ady tábornok hadseregébe tartozó katonák apró galambseréhez hasonlítható sokaságu jelzőihez képest...” Szabó, *i. m.*, 10.
166. Egy helyen „papagály színű tarka költeményről” ír, „amelynek csak a tolla szép, de hangja süketítő, husa pedig bűdös.” *Uo.*, 9.
167. Zoltán István, *Denevérek*, Debreczeni Főiskolai Lapok, 1907. november 1.; november 25.; december 1.
168. Könnyen lehet, hogy éppen a szóban forgó utánajárás elmulasztását dokumentálja a Szabó nyomán ferdített Baudelaire-névváltozat, ám az újságírói hanyagság ezzel nem ér véget: érthetetlen módon rosszul idézi (valószínűleg emlékezetből) Ady „országíró” prológusát („Megkérdem mégis az ittlakóktól”).
169. „S azok is, akik olyan dühös ellenségei a dekadens költészetnek, par excellence nem is a Beaudelaire iskoláját ismerik, hanem az elfajult boulevard-poézist. De mért éppen ezek után itélik meg a

dekadens-költészetet? Miért nem a Beaudelaire ihletett követői: Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Kosztolányi Dezső, Kaffka Margit s a többiek után?” *Debreczeni Főiskolai Lapok*, 1907. november 1., 18. 170. Uo., 19.

171. „[M]egölték azok, akiknek utat tört: a magyar dekadensek.” Uo. Egy másik debreceni újságíró ugyancsak az Ady frazeológiáját utánzó gárda kártékonyságáról ír, megjegyezve ugyanakkor, hogy „le-galább kiírta a Dalmady-, Lampért-, Feleki-stilust, mely alatt most is nyög a magyar poézis.” Kuthy Sándor, *Ady Endre*, Debreczen, 1908. február 25. = *Ady és Debrecen*, 171.

172. Schöpfung Aladár egyik tanulmánya némileg árnyalja a modern előretörés forradalmi jellegét, még hozzá azon oknál fogva, hogy Arany művészetével szükségképp egyfajta végponthoz érkezett a magyar irodalom: a nemzeti hagyomány tökélyre fejlesztett kifejezőképességébe óhatatlanul szüremkedtek be más hangok, ilyen módon, értelmezése szerint, „Ady és társai nem csinálták, hanem készen találtak és bizonyos mértékig betetőzték ezt a változást.” Schöpfung Aladár, *A kettőszakadt magyar irodalom* = Uő., *Válogatott tanulmányok*, 159.

173. „A vesztégyárba bekerült mindenki, aki Ady baráti és irodalmi körébe tartozott, mindenki, akit belefoglaltak abba a gyűjtőnévbe, hogy *Nyugat*.” Schöpfung, *i. m.*, 162.

174. Vö. Rákai, *i. m.*, 115.

175. Lásd Rákai könyve mellett Schöpfung Aladár *A magyar író, az Új magyar irodalom és A kettőszakadt magyar irodalom* című tanulmányát.

176. Vö. Szénási Zoltán, „*Az irodalom bajdani bakói és koronaőrei*”. *A Nyugat és A Holnap fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára*, *Literatura*, 2013/1, 3–26.

177. Szénási Zoltán, *A Jó, a Szép, az Igaz. A konzervatív irodalomkritika szemléletmódja 1906 előtt*, *Alföld*, 2011/1., 76–87.; 79.; Uő., *Úr vagy paraszt? Nemzet- és hagyománytudat A Holnap antológia körüli vitákban* = Uő., *Öröklék ég alatt*, Savaria University Press, Szombathely, 2016, 32–40.

178. Vö. erről Szénási Zoltán, *Két irodalom batárán. A fiatal Horváth János kritikái a magyar irodalmi moderniségről*, *Literatura*, 2015/1, 59–71.; 65.

179. Rákosi Jenő, *Az év*, Budapesti Hírlap, 1908. január 1.

180. Rákosi ekkor még láthatóan nem egyfajta kiterjesztett Ady-jelenség ellen lépett fel: a kozmopolita, hangoskodó fiatalok, vagyis az új művészet kérdése számára egy nagyobb összefüggérendszer tünete csupán, melyet távolról sem látott ekkor visszafordíthatatlan folyamatnak. Vö. Balázs Eszter, *Az intellektualitás vezérei. Viták irodalmi autonómiáról a Nyugatban és a Nyugatról 1908–1914*, Napvilág Kiadó, Bp., 2009, 42–44.; N. Pál József, *i. m.*, 106–108.

181. Beöthy Zsolt, *Elnöki megnyitó beszéd = A Kisfaludy Társaság Évlapjai, XLII. kötet, 1907–1908*, Bp., Franklin Társulat, 1908.

182. Rákosi mellett Görcsöni Dénes nevét kell megemlíteni, akinek 1908. február 20-i reakciója előtt is volt már korábban Ady-ellenes kirohanása. Január 16-án indulatos cikket jelentetett meg az *Alkotmányban* a líra eszményét lealacsonyító „nyugatias” költészetet – és annak is „legzajosabb” képviselőjét, Adyt – állítva pellengérré. E támadás korántsem légtüres térbe érkezett: a Kisfaludy Társaság február 9-i ülésén, Beöthy Zsolt megnyitója is hozzájárult a hazaféltó szövegek felerősödéséhez, különösen, hogy már egyenesen „eszmék és érdekek harcáról”, az irodalom megosztottságának (akár társadalmi) veszélyéről beszélt, ekként jelezve, hogy a nemzetietlenség nem tekinthető immár kizárólag esztétikai kérdésnek. Vö. *AEÖPM IX.*, 463, 524.

183. Hozzá kell persze tenni, a lap elindulása körül nem különösebben forrtak az indulatok, ebben pedig minden bizonnyal a modernnek fő ideológiai védelmezője, Ignótus mindig józan értékelésre törekvő attitűdje és kifinomult vitakultúrája is nagy szerepet játszott, amellet, hogy joggal gondolhatták – mint a *Figyelő* utódját – elődjéhez hasonlóan rövid életűnek. Ahogy Lengyel Imre Zsolt a *Nyugat Rt.* első könyveinek recepciótörténetét áttekintő tanulmánya kifejti, 1909 táján sem a *Nyugat* forradalmisága nem hangsúlyozódik, sem a konzervatív kritikái szöveg túlburjánzásáról nincs szó (egyedül a modern irodalom hangoskodó önreklámozása, illetve a modern stílus esetenkénti keresettsége kelt visszatetszést, például Szilágyi Géza Kemény Simon-bírálatában). Vö. Lengyel Imre Zsolt, *A Nyugat első könyveinek fogadtatásáról*, *It*, 2017/4, 435–463. Az egységes csoportként, Antal Sándor forradalmi beköszöntőjével fellépő, zajos matinékat rendező *A Holnap* adott okot az ellenszövegek hangerejének növelésére (ahogy Boka László megjegyzi, előbb lett szitokszó a „holnap”, mint a „Nyugat”, erről az antológia után hamar megjelent *Holnapután kiskedden* című, zajos sikert arató paródiagyűjtemény is árulkodik. Vö. Boka, *i. m.*, 23.

184. „Seregről” ekkor persze aligha beszélhetünk. Szűkös olvasótáborra miatt közvetlen hatása messze elmaradt a népszerű orgánumok, például a középosztály ötvenezres példányszámban eladott kedvelt lapja, az *Új Idők* mögött.

185. *AEÖPM IX.*, 463.

186. Habár az 1910-es évek második felére sikerült 3500 példányszám fölé emelkedni, eleinte Fenyő Miksa gyáripari kapcsolatainak – és a GYOSZ önzetlen mecénásainak –, majd (1912-ig, az Osvátvitái) Hatvany Lajos nem titkolt Ady-rajongásának köszönhetően maradt fenn egyáltalán a lap.

187. Fenyő Mario közlése szerint nagyjából 25 előfizetője lehetett a folyóiratnak az indulásig, melyről még a *Budapesti Napló* sem számolt be. Fenyő, *i. m.*, 65. 1908 nyarára ugyan sikerült ezt a számot feltornáznia 7–800-ra, de a megszűnéstől csak a lap eladása mentette meg a *Nyugatot*: Gonda Henrik ügyvéd lett az új tulajdonos, majd 1909 első felében Hatvany visszavásárolta a jogot, egyúttal kezdeményezték a már említett Ady-monopólium megkötését és egy, Ady részvételével szervezett, népszerűsítő felolvasóközörűt szervezését. Vö. Buda Attila *A Nyugat Kiadó története* és Farkas Lujza *Nyugat és a századeleji irodalomforduló című könyvét*, valamint Fráter Zoltán *A Szövetség szelleme. A Nyugat mecénásai a GYOSZ-ban*, MGYOSZ-Könyvek, Bp., 1996.

188. Nem ok nélkül emlegették az olvasók és emlegetik a mai napig a *Nyugatot* „Ady lapjaként”. Vö. Fenyő Miksa, *i. m.*, 113.

189. Kenyeres Zoltán, *Korok, pályák, művek*, Akadémiai Kiadó, Bp., 2004, 61; 85–86. Vö. még Babits és Kosztolányi említett levelezésével.

190. Kelevéz Ágnes, „*Nem takart seb kell, inkább festett vérzés!*”. *Ady és Babits kapcsolata a Nyugat első éveiben = A Nyugat-jelenség (1908–1998)*, szerk. Szabó B. István, Anonymus, Bp., 106–117. Boka, *i. m.*

191. Ennek az intézményesülésnek fontos forrásdokumentuma a Budapesti Ujságírók Egyesületének 1908 karácsonyán közreadott (a modern irodalmat bemutató) almanachja, melyben már kötetnyi írás foglalkozik pro és kontra a legújabb irodalom kérdéseivel. „Forrongásnak nevezik azokat az állapotokat [...] az irodalomban pedig a modernség körül dúl az öldöklés. Ember embernek a szavát nem érti ebben a kavargásban. Kések villognak, dárdák röpködnek és fegyverek ropognak mindenütt. Nem is vita ez már, hanem valóságos háború.” *Előszó = Budapesti Ujságírók Egyesületének 1909-ik évi almanachja*, szerk. Szerdahelyi Sándor, Bp., 1908. 2016-ban az Argumentum Kiadó és az OSZK jóvoltából megjelent a kötet reprint kiadása is.

192. A *Vér és arany* a megjelent kritikák számában ugyan alulmúlta az *Új verseket*, jelentősen mégsem maradt el az érdeklődés a közölt 17 írással. A hangsúlyváltást jól mutatja azonban, hogy az irodalmi harcokat tekintve lehangosabb 1908-as és 1909-es évben az aktuális kötetről (*Az Illés szekerén*) mindössze hat ismertetés látott napvilágot, s egészen Ady haláláig csupán visszafogott figyelem kísérte az új könyvek megjelenését.

„Mégis szabad kultiválni”

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS BÓDI KATALIN, KUKORELLY ENDRE, SEPSI LÁSZLÓ ÉS SZIRÁK PÉTER RÉSZVÉTELEVEL

Szirák Péter: Engedjék meg, hogy bemutassam a beszélgetés résztvevőit: Bódi Katalin, a Debreceni Egyetem irodalomtörténésze, Kukorelly Endre író, költő, esszéista, Seps László író, szerkesztő, kritikus. Beszélgetésünk tárgya – az irodalmi kultusz és a sztárság – kapcsolódik a korábban elhangzott előadásokhoz. Margócsy István szépen bemutatta, milyen módon volt az irodalom a 19–20. századi magyar kultúra, sőt mondhatjuk, a nemzet mint „elképzelt közösség” összekovácsolója. A kultusz kutatás szerint a kultusz olyan speciális rítusok összefüggése, egy olyan ismétlődő szokásrendszer, melyben egy közösség megerősíti a vezető értékeit. A